ભૂગોળ વિદ્યા

એશિયા ખંડનું વર્ણન.

—:O:—

આવૃતિ સાતમી

બનાવનાર

મહાશંકર પીતાંબર જોશી

મુંબઈ.

ધી ડયુક ઑફ કૉનૉટ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

—:O:—

સંવત ૧૯૪૦—સને ૧૮૮૪.

કિંમત ચાર આના.

ભૂગોળ વિદ્યા

એશિઆ ખંડનું વર્ણન.

આવૃતિ સાતમી

બનાવનાર

મહાશંકર પીતાંબર જોશી

મુંબઈ

ધી ડયુક ઑફ કૉનોટ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યુંછે.

સંવત ૧૯૪૦—સને૧૮૮૪.

કિંમત ચાર આના.

૨૨૪૦

ભૂગોળ વિદ્યા.

પ્રકરણ પેહેલું.

:o:

ભૂગોળ વિદ્યા એમાં ત્રણ શબ્દ છે. એનો અર્થ એ કે ભૂ એટલે પૃથ્વી, ગોળ એટલે ગોળાકાર, અને વિદ્યા એટલે વર્ણન,એટલે પૃથ્વી ગોળાકાર છે તેનું વર્ણન. ભૂગોળ વિદ્યા ભણવાથી મુખ્ય ફાયદા એ થાયછે કે, આ પૃથ્વી ઉપર પરમેશ્વરે બધે ઠેકાણે એકજધારી રચના કરી નથી. પણ જુદા જુદા દેશમાં જુદી જુદી જાતનાં માણસ, જુદી જુદી જાતનાં પ્રાણી, અને જુદી જુદી જાતની વનસ્પતિ કરેલી છે. તે જાણવાથી ઇશ્વરની અપાર શક્તિ માલમ પડેછે. બીજું આ પૃથ્વી ઊપર કેટલા દેશ છે, તેઓ કયી કયી દિશામાં આવેલા છે, ત્યાંના લોક સુધરેલા છે કે જંગલી, ત્યાંની હવા કેવી છે, ત્યાં કયી કયી વસ્તુનો વધારે પાક થાય છે, ને ત્યાં શું શું જોવાનું છે, ત બધું આપણે જાણીએ છીએ; માટે ઘરમાં બેઠાં બેઠાં આખી પૃથ્વીની મુસાફરી કરવાનું સાધન ભૂગોળ વિદ્યાજ છે.

પૃથ્વીનો આકાર નારંગીના જેવો છે, તેનાં પ્રમાણો નીચે પ્રમાણે.

૧. જે લોકો વાહાણમાં બેશીને પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા*

---

* મેગેલન નામના માણસે પેહેલ પ્રથમ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી હતી.

કરેછે, તેઓ દિશા બદલ્યા શિવાય જે જગ્યાએથી નિકળ્યા હોય તેજ જગ્યાએ પાછા આવેછે,

૨. ચંદ્ર ગ્રહણની વખતે પૃથ્વીની છાયા ચંદ્ર ઉપર ગોળકાર પડેછે.

૩. પૂર્વ ભણીના દેશો કરતાં પશ્ચિમ ભણીના દેશોમાં સૂર્ય મોડો ઉગેછે.

૪. સૂર્યાસ્તે ઊંચા ડુંગર ઊપર ચઢીને જોવાથી, કે બલૂનમાં બેશીને ઊંચે ચઢવાથી, પશ્ચિમમાં સાક્ષાત સૂર્યોદય થયેલો દેખાયછે.

૫, જેમ જેમ આપણે ઉત્તર તરફ જઇએ, તેમ તેમ ધ્રુવનો તારો ઉંચો દેખાયછે.

૬. જ્યારે દરિઆમાં કિનારા આગળથી વહાણ ચાલવા માંડેછે, ત્યારે પ્રથમ તેનું તળીયું, પછી સઢ અને છેલ્લીવારે કુવાની ટોચ દેખાતી બંધ થાયછે, તેમજ મોટા મેદાનમાં સામેથી કોઈ માણસ આવતું હોય, તો, પ્રથમ તેની પાઘડી, પછી તેનું મોં પછી પેટ અને છેલ્લી વારે પગ દેખાયછે. આ ઉપરથી સાફ માલમ પડેછે કે પૃથ્વી સપાટ નથી. જો સપાટ હોત તો, દુરથી આવનાર માણસનું માથું અને પગ એકજ વખતે દેખાત.

૭. જ્યારે આકાશ માંહેલા **સૂર્ય, ચંદ્ર** અને બીજા ગ્રહો ગોળ છે, તો પૃથ્વી પણ એક ગ્રહ છે, તે પણ ગોળજ હોવી જોઇએ એમાં કંઇ શક નથી.

દિશાઓ.

દિશાઓ ચાર છે. પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ. સવારમાં જે તરફ સૂર્ય ઉગેછે તેને પૂર્વ દિશા કહેછે

અને સાંજે જેણી તરફ આથમેછે તેને પશ્ચિમ અથવા આથમણી દિશા કહેછે.

પૂર્વ દિશા ભણી મોં કરીને ઉભા રહીએ, તો ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર દિશા, અને જમણા હાથ તરફ દક્ષિણ દિશા છે.

ખુણા અથવા કોણ.

પૂર્વ અને દક્ષિણ વચ્ચેનો ખુણો તે અગ્ની કોણ— દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખુણો તે નૈરૂત્ય કોણ; પશ્ચિમ અને ઊત્તરની વચ્ચેનો ખુણો તે વાયવ્ય કોણ; અને ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેના ખુણાને ઇશાન કોણ કહેછે.

સૂર્યથી દિશા માલમ પડેછે ખરી, પણ ભર દરિઆમાં કે અંધારી રાત્રે દિશા જણાતી નથી. માટે તે વેળાએ તો ચિના લોકનું શોધી કાહાડેલું હોકાયંત્ર કામમાં આવે છે.

નકશામાં દિશા જાણવાની રીત.

સપાટ વસ્તુ ઊપર આખી પૃથ્વીનો કે તેના કોઇ ભાગનો આકાર પાડેલો હોય તેને નકશો કહેછે.

નકશાની સામે મોં કરીને ઉભા રહીએ, તો ઊંચેની ઉત્તર, નીચેની દક્ષિણ. જમણા હાથભણીની પૂર્વ, અને ડાબા હાથ ભણીની પશ્ચિમ દિશા જાણવી.

પૃથ્વીની સપાટી.

પાણી અને જમીન મળીને પૃથ્વીની સપાટી બની છે. જે આખી પૃથ્વીના ચાર ભાગ કરીએ તો તેમાંના ત્રણ ભાગ પાણી અને બાકીની જમીન છે.

પૃથ્વીના મુખ્ય ભાગ.

પૃથ્વીના મુખ્ય ભાગ બે છે. પૂર્વ ગોળાર્ધ અને પશ્ચિમ ગોળાર્ધ એ બંને ગોળાર્ધમાં જે જે જમીન છે તેના પાંચ ભાગ કર્યાછે; તેમાંના દરેકને ખંડ કહે છે, પૂર્વ ગોળાર્ધમાં યૂરોપ, એશિઆ અને આફ્રિકા એવા ત્રણ ખંડછે તેમને જુની દુનિઆ કહેછે, કારણ કે તેઓ અસલથી એક બીજાને માલમ હતા.

પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં એકલો અમેરિકા ખંડછે તે ઇટાલી દેશ માંહેના જીનોઆ શેહેરના મહા કુશળ વહાણવટી કોલંબસે સ્પેન દેશના રાજાની સહાયતાથી ઈ૦ સ૦ ૧૪૯૨ માં શોધી કાહાડયો, ત્યાર પેહેલાં તે માલમ નહોતો તેથી તેને નવી દુનિયાં કહે છે.

એ શિવાય પૂર્વ ગોળાર્ધમાં અમેરિકાનો શોધ થયા પછી એક મોટો બેટ માલમ પડયોછે. તેનું નામ આસ્ટ્રેલિઆ તે પણ ખંડમાં ગણાય છે, તેથી પૃથ્વી ઊપર બધા મળીને પાંચ ખંડછે,

જમીનના મુખ્ય ભાગો.

ખંડ, દેશ, દ્વીપ (બેટ અથવા ટાપુ) દ્વીપકલ્પ. ભૂશિર સંયોગીભૂમી, પર્વત (પહાડ), ડુંગર, જંગલ રણ અને ખરાબો, આ ઊપર કહેલાં નામમાંથી કોઇ નામ આવે ત્યારે તે જમીનનો ભાગછે એમ સમજવું.

પાણીના મુખ્ય ભાગ

આખી પૃથ્વી ઉપર, ખરૂં જોઇએ તો, બધું ખારૂં પાણી એકાકાર છે, માટે એકજ માહાસાગર છે. પણ સ્થળ

પ્રમાણે તે બધા પાણીના કલ્પિત પાંચ ભાગ કર્યા છે. તેમાં પાંચ મહાસાગર થયા છે તેઓનાં નામ.

૧. ઉત્તર મહાસાગર (ઉત્તરમાં આવેલો છે તેથી.)

૨. દક્ષિણ મહાસાગર (દક્ષિણમાં આવેલોછે તેથી.)

૩. હિંદી મહાસાગર (હિંદુસ્તાનની પાસે આવેલોછે તેથી)

૪. આટલાંટિક મહાસાગર (આફ્રિકાની પશ્ચિમે આટલાસ પર્વતછે, તેના નામ ઉપરથી.)

૬. પાસિફિક મહાસાગર (તેનો અર્થ એ કે શાંત દરિઓ) કારણકે જ્યારે તે પ્રથમ માલમ પડ્યો, ત્યારે તે શાંત હશે એવું ધારવામાં આવ્યું હતું.) આ મહાસાગર બધા મહાસાગરોથી મોટો છે, તેણે અરધી પૃથ્વી રોકી છે.

મહાસાગર, સમુદ્ર, અખાત, ઉપસાગર, સામુદ્રધુની (અથવા સંયોગી જળ,) સરોવર, નદી, નાળું, ખાડી આ ઉપર કહેલાં નામમાંથી કોઇ નામ આવે તો, તેં પાણીનો ભાગ છે એમ સમજવું.

જમીનનાં ભાગની વ્યાખ્યાઓ.

૧. જમીનનો મોટો ભાગ જેમાં ઘણા દેશ આવેલા હોય; તેને ખંડ કહેછે.

૨. જમીનનો જે ભાગ ચારે બાજુએ પાણીથી વિંટલાયલો હોય તેને દ્વીપ (બેટ, અથવા ટાપુ) કહે છે.

૩. જમીનનો જે ભાગ ત્રણે બાજુએ પાણીથી વિંટલાયલો હોય અને એક બાજુએ જમીનથી જોડાયલો હોય, તેને દ્વીપકલ્પ કહેછે.

૪. જે જમીનની અણી લાંબી થઇને સમુદ્રમાં ગએલી હોય તેને ભૂશિર કહે છે.

૫. જે સાંકડો જમીનનો ભાગ જમીનના બે મોટા ભાગને સાંધેછે તેને સંયોગી ભૂમિ કહેછે.

૬. જમીન ઉપર ઉંચા ટેકરા હોય તેને ડુંગર કહેછે.

૭. ઘણા ઉંચા અને ઘણા લાંબા ટેકરા હોય તેને પહાડ કે પર્વત કહેછે. જ્યારે એવા ડુંગર અને પર્વતોની હાર ઘણા ગાઉ સુધી ચાલી ગઈ હોય, ત્યારે તેને પર્વતની હાર કહેછે.

૮. જે પર્વતના શિખરમાંથી ધુમાડો, રાખ અને ઉના રસ જેવો પ્રવાહી પદાર્થ નીકળેછે તેને જવાળા મૂખી અથવા બળતો પહાડ કહેછે

૯. જમીનનો જે ભાગ ઝાડોથી ભરપૂર હોય તેને જંગલ અથવા અરણ્ય કહેછે.

૧૦. જે જમીનનો ભાગ ઘણા ગાઉ સુધી સપાટ રેતાળ હોય, અને ઝાડપાન કે પાણી જેમાં જવલ્લે મળે તેને રણ કહેછે.

૧૧. સમુદ્રની અંદર પથ્થરનો એવો ટેકરો હોય કે જે ભરતી આવી હોય, ત્યારે દેખાય નહીં અને ભરતી ઉતરી જાય ત્યારે પાણીની સપાટી પર દેખાય, તેને ખરાબો કહેછે. એવા ખરાબાપર ભૂલથી વહાણ અથડાઇ ચુરેચુરા થઇ જાય છે.

૧૨. એવી રીતે વહાણ અથડાઇને ભાગી ન જાય, માટે એવા ખરાબા ઉપર ગોળાકારે એક ઊંચો બુરજ બાંધીને તેમાં આખી રાત બળતો દીવો રાખેછે, તેને દીવા દાંડી કહેછે,

૧૩. દરિઆની પાસે આવેલી જગ્યાને કિનારો કહેછે.

૧૪. બે નદીઓ વચ્ચે આવેલા પ્રદેશને દોઆબ કહે-

છે, અને પાંચ નદીઓ વચ્ચે આવેલા પ્રદેશને પંજાબ કહેછે.

૧૫. જેમાં ઘણાંએક સંસ્થાન જીલ્લા વગેરે આવેલા હોય તેને પ્રાંત કહે છે.

૧૬. જેમાં ઘણાંએક શેહેર હોય તથા ખંડીઆ મુલકો આવેલા હોય તેને ઇલાકો કહેછે.

૧૭. જે ઘણાં પ્રગણાં મળીને થયો હોય તેને જીલ્લો કહેછે.

૧૮. જેના તાબામાં ઘણાં નાનાં મોટાં ગામો આવી તાલુકો બંધાએલો તેને પ્રગણું કહેછે.

૧૯. થોડાંક ઘરોની વસ્તી હોય તેને ગામ કહેછે.

૨૦. જેમાં ઘણાં ઘરોની વસ્તી આવી હોય અને બજાર હોય તેવા મોટા ગામોને કસ્બો કહેછે.

૨૧. જ્યાં મોટાં છોબંધને હારબંધ ને હારબંધ ઘરો બાંધેલાં હોય અને સારાં સારાં ચોટાં ને બજાર હોય અને જ્યાં ધમધોકાર વેપાર ચાલતો હોય તેને શેહેર કહેછે.

૨૨. નદી કે દરિઆ કાંઠે વેપારનું મથક હોય ને ત્યાં વહાણ આવી શકે તેને બંદર કહેછે.

૨૩. રાજ ગાદીનું શેહેર હોય એટલે જ્યાં રાજા અથવા રાજાના પ્રતિનીધી રહેતા હોય તેને રાજધાની કહેછે.

૨૪. રાજાઓના વસાવેલા નાના નાના ખંડીઆ મુકલ તેને સંસ્થાન કહેછે,

૨૫. ડુંગરો કે પર્વતોની વચ્ચેના નીચા પ્રદેશને ખીણ કહેછે.

૨૬. સપાટ જમીનના વિસ્તારેલા ભાગને મેદાન અથવા પ્રદેશ કહેછે.

૨૭. પાહાડો ઊપર આવેલા પ્રદેશને ઊંચ પ્રદેશ કહેછે.

૨૮. જે ઊંચી જગ્યાએથી જુદી જુદી દિશાઓમાં પાણી વહે તેને જળાશય પ્રદેશ કહેછે.

પાણીના ભાગની વ્યાખ્યાઓ.

૧. ખારા પાણીનો મોટો ભાગ તેને મહાસાગર કહેછે.

૨, જે પાણીનો ભાગ મહાસાગરથી નાનો હોય તેને સમુદ્ર કહેછે.

૩. જમીન ઉપર લાંબો ગયેલો જે સમુદ્રનો ફાંટો તેને અખાત કહેછે.

૪. અખાતનું મોં પોહોળું હોય તો તેને ઉપસાગર કહેછે.

૫. પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો જે પાણીનો સાંકડો ભાગ, તેને સામુદ્રધુની અથવા સંયોગી જળ કહેછે.

૬. પર્વતમાંથી કે સરોવરમાંથી મીઠા પાણીનો પ્રવાહ નીકળી, ઢળતી જગ્યામાં થઈ, સમુદ્રને કે સરોવરને મળે, કે રણમાં સમાય તેને નદી કહેછે.

૭. પર્વતમાંથી મીઠા પાણીનો નાનો પ્રવાહ નીકળી થોડે દુર જઈ બીજી નદીને મળી જાય તેને નાળું એટલે નાની નદી કહેછે.

૮. જે પાણીનો ભાગ ચારે બાજુએ જમીનથી વીંટલાયલો હોય તેને સરોવર (એટલે મોટું તલાવ) કહેછે.

૯. મોટી નદીમાંથી ફાંટો નીકળી નાની નદીની પેઠે વહેછે તેને તે નદીની શાખા કહેછે.

૧૦. જે ઠેકાણે બે નદીઓ ભેગી થાયછે તેને સંગમ કહેછે.

૧૧. સમુદ્રને મળતા પેહેલાં ભરતીનું પાણી માંહે આવે એવું જે નદીનું મુખ પહોળું હોયછે, તેને ખાડી કહેછે.

૧૨. જે જગ્યાએથી નદી નીકળે છે, તે જગ્યાને તેનું મૂળ કહેછે. અને જયાં આગળ સમુદ્રને મળેછે, ત્યાં તેનું મુખ કહેવાયછે.

૧૩. ચંદ્રના આકર્ષણે કરીને દિવસમાં બે વાર સમુદ્રનું પાણી વારા ફરતી ચઢે છે ને ઉતરી જાયછે તેને ભરતી ઓટ કહેછે. પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં ભરતી આવતી નથી.

મુંબઈ ઈલાકાના ભાગનું વર્ણન.

એ ઈલાકાની વાયવ્ય, ઉત્તર, અને ઈશાન દિશાએ બલુચિસ્તાન, પંજાબ, અને રજપૂત સંસ્થાનો છે. પૂર્વ અને અગ્નિભણી મધ્ય હિંદુસ્તાનના દેશી સંસ્થાનો મધ્ય પ્રાંતો, વરાડ, અને નિઝામનું રાજ્ય છે; દક્ષિણે મદ્રાસ ઈલાકો અને મ્હૈસુર છે; અને પશ્ચિમે અરબી સમુદ્ર છે.

મુંબઈ ઇલાકાના પાંચ ભાગ કરવામાં આવેછે; તેમનાં નામ સિંધ પ્રાંત, કચ્છ પ્રાંત ગુજરાત પ્રાંત મહારાષ્ટ્ર (તેમાં દક્ષિણ અને કોકણ) દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર કનેડા.

મુખ્ય પર્વત.—સંહ્યાદ્રી. ઉત્તરથી તે દક્ષિણસુધી જઇને દક્ષણને કોકણથી જુદું પાડેછે.

સાતપુડા પૂર્વથી પશ્ચિમદિશાએ છે તે ઈંદોર અને ખાનદેશ તાબાના મુલકોની વચ્ચે આવેલો છે.

કાઠીયાવાડના પર્વત—ચોટીલા, શેત્રુંજ, ગીરનાર. ચોટીલા–ધાંગધ્રાની પાસે, શેત્રુંજ પાલીતાણાની પાસે, ગીરનાર જુનાગડની પાસે.

મુખ્ય નદીઓ—સિંધુ, નર્મદા, તાપી, ગોદાવરી, ભીમા તથા નીરા. મહી, સાબરમતી, કૃષ્ણા.

મુંબઈ ઈલાકામાં ત્રણ જગા હજી પોર્તુગીઝ લોકોને તાબે છે તેનાં નામ—ગોવા એ દક્ષિણમાં દમણ એ સુરતની દક્ષિણે અને દીવ બેટ કાઠીયાવાડની દક્ષિણે.

એ ઇલાકાની રાજધાની મુંબઇ બેટ છે. તે સન ૧૬૬૧ માં ઇંગ્લાંડ દેશના બીજા ચાર્લસ રાજાને પોર્તુગીઝ રાજાની કેથેરાઇન કન્યાને પરણ્યો તેની પેહેરામણી દાખલ પોર્તુગીઝ લોકો પાસેથી મળ્યો.

ગુજરાતનો ઘણો ખરો ભાગ ગાયકવાડ સરકાર અને અંગ્રેજ વચ્ચે થએલી સલાહના કોલકરાર પ્રમાણે અંગ્રેજ સરકારને ગાયકવાડે આપ્યો. મહારાષ્ટ્ર અને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર સને ૧૮૧૮માં પેશવા સરકાર પાસેથી મળ્યા. સિંધ પ્રાંત ત્યાંના રાજ્ય ચલાવનાર અમીરો પાસેથી ઇસિવી સન ૧૮૪૨–૪૩ માં સર ચારલ્સ નેપીઅર નામના અંગ્રેજ સરદારે જીતી લીધો. ઉપર કહેલા દરએક પ્રાંતમાંના જીલ્લાનાં તથા પોલિટિકાલ એજન્સીઓના તથા તેમના મુખ્ય શેહેરનાં નામ નીચે મુજબ:—

૧ સિંધ પ્રાંત.	મુખ્ય શેહેર
૧ સિંધની સરહદ ઉપરનો મુલક.	જેકબાબાદ
૨ શિકારપુર જીલ્લો,	શિકારપુર, સક્કર, ભક્કર, રોરી.

૩ હૈદરાબાદ જીલ્લો.	હૈદરાબાદ, હાલા, કોટ.
૪, કરાંચી જીલ્લો	કરાંચી, નગરઠઠ્ઠા.
૫. થરપારક.	અમરકોટ, નગરપાર્કર.
૬. ખેરપુર સંસ્થાન.	ખેરપુર.
૨ કચ્છ દેશ.	ભુજ, માંડવી, અંજાર. [લખપત.
૩ ગુજરાત,	
૧ સુરત જીલ્લો	સુરત, રાંદેર, વલસાડ.
૨ ભરૂચ જીલ્લો	ભરૂચ.
૩ ખેડા જીલ્લો.	ખેડા, નડીઆદ, ઉમરેઠ.
૪ પંચ મહાલ.	ગોધ્રા દાહોદ.
૫ અમદાવાદ જીલ્લો.	અમદાવાદ, ધોલેરા, ધંધુકા.
૬ કાઠિઆવાડ એજન્સિ.	રાજકોટ, દ્વારિકાં, ધ્રાંગધ્રા, જુનાગડ,નવાનગર, સોમનાથપાટણ, પોરબંદર, ઘોઘા.
૭ પાલણપુર એજન્સિ,	પાલણપુર, ડીસા, રાધનપુર.
૮ મહિકાંઠા એજન્સિ,	સાદરા, ઇડર.
૯ રેવાકાંઠા એજન્સિ,	નાદોદ, બારીઆ, લુણાવાડા.
૧૦ ગાયકવાડ સંસ્થાન,	વડોદરા, પાટણ, ડભોઇ, નવસારી.
૧૧ ખંભાત સંસ્થાન.	ખંભાત.
૧૨ પંચ મહાલ એજન્સિ.	નારૂકોટ.
૧૩ સુરત એજન્સિ.	વાંસદા, ધરમપુર, સચીન.
૪ મહારાષ્ટ્ર.	
૧ કોકણ.	
૧ થાણા જીલ્લો.	થાણા, કલ્યાણી.

૨ જવાર સંસ્થાન.	જવાર.
૩ કોલાબા જીલ્લો.	અલીબાગ.
૪ જંજીરા સંસ્થાન	જંજીરા.
૫ રત્નાગીરી જીલ્લો	રત્નાગીરી.
૬ સાવંતવાડી સંસ્થાન.	સાવંતવાડી.

૨ દક્ષિણ.

૧ ખાનદેશ જીલ્લો.	ધુળીઆ, માલેગાંવ.
૨ નાશક જીલ્લો.	નાશક.
૩ પેંઠ સંસ્થાન.	પેંઠ.
૪ અહમદનગર જીલ્લો.	અહમદનગર.
૫ પુણા જીલ્લો.	પુણા, મહાબળેશ્વર, પંડરપુર.
૬ સતારા જીલ્લો.	સતારા, ભોર, ફલટન, ઔંદ, જત.
૭ સોલાપુર જીલ્લો.	સોલાપુર, બારસી.
૮ અકલકોટ સંસ્થાન.	અકલકોટ.

૫ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર દેશ અને ઉત્તર કાનડા.

૧ કલાડગી જીલ્લો.	કલાડગી.
૨ બેલગામ જીલ્લો.	બેલગામ.
૩ કોલાપુર સંસ્થાન.	કોલાપુર.
૪ દક્ષિણ મરાઠા જાગીર.	સાંગલી, જમખંડી, મીરજ. કુરંદવાડ, ભૂધોળ, રામદુર્ગ.
૫ ધારવાડ જીલ્લો.	ધારવાડ.
૬ સાવનૂર સંસ્થાન.	સાવનૂર.
૭ કાનડા જીલ્લો.	કારવાર ઉરફે સદાસિવગડ, હુનાવર.

ગુજરાત પ્રાંતની મુખ્ય નદીઓ અને તેની ઉપર આવેલાં શેહેર.

નદીઓનાં નામ.	તેનાપર આવેલાં શેહેર, કસ્બા.
૧ બનાસ.	રાધનપુર, ડીસા વગેરે છે.
૨ સરસ્વતી.	પાટણ, સિદ્ધપુર, દાંતા, વગેરે
૩ સાબરમતી.	અમદાવાદ, સાદરા, પેથાપુર.
૪ મેશ્વો.	હરસોંળ.
૫ ખારી.	દેસાસણ, લાલપુર.
૬ વાત્રક.	મેમદાવાદ.
૭ શેઢી.	ખેડા, ડાકોર, વાડાશીનોર.
૮ વિશ્વામિત્રી.	વડોદરા.
૯ મહી.	ખંભાત, લુણાવાડા.
૧૦ ઢાઢર.	ટંકારીઆ બંદર, [નાદોદ વગેરે.
૧૧ નર્મદા.	ભરૂચ, મંડળેશ્વર, જબલપુર.
૧૨ કીમ.	ઇલાવ, કઠોદરા વગેરે.
૧૩ તાપી,	સુરત, બ્રાહનપુર, રાંદેર.
૧૪ મીંઢોળા.	બારડોલી, વ્યારા વગેરે કસ્બા.
૧૫ પુર્ણા.	નવસારી, બુહારી, વાલોડ.
૧૬ અંબીકા.	બીલીમોરા કસ્બો છે.
૧૭ કાવેરી.	ચીકલી કસ્બોછે.
૧૮ ઔરંગા.	વલસાડ કસ્બોછે.
૧૯ પાર.	પારનેરાનો ડુંગરી કીલ્લોછે.
૨૦ કોલક.	બગવાડા કસ્બોછે,
૨૧ દમણ ગંગા	દમણ શેહેર છે (પોર્તુગીઝનું સંસ્થાનછે,)

પ્રકરણ બીજું.

—:o:—

એશિઆ ખંડનું સાધારણ જ્ઞાન.

એશિઆ ખંડની સીમા—ઉત્તરમાં ઉત્તર મહાસાગર, પૂર્વમાં—પાસિફિક મહાસાગર, દક્ષિણમાં—હિંદી મહાસાગર, પશ્ચિમે—યુરેલિયન પર્વત, યુરલ નદી, કાસ્પિયન સમુદ્ર, કાકેસસ પર્વત, કાળો સમુદ્ર, મારમોરાનો સમુદ્ર, આર્કીપેલેગો, ભૂમધ્ય સમુદ્ર, સ્વેજની નહેર અને રાતો સમુદ્ર.

સ્વેઝની નહેરને ઠેકાણે પહેલાં સ્વેઝની સંયોગીભૂમિ હતી, તેથી યુરોપખંડમાંથી વહાણો બારોબાર આ દેશમાં આવી શકતાં નહીં, તેમ આ દેશમાંથી ત્યાં જઈ શકતાં નહીં અને ઘણી અડચણ પડતી. માટે ફ્રેંચ લોકોએ એ સ્વેઝની સંયોગી ભૂમિ સને ૧૮૬૯ માં ખોદી નાંખી. સ્થળને ઠેકાણે જળ કરી દુનિઆમાં અમર કીર્તિ કરીછે હાલ એ સ્વેઝની નહેરથી લાલ સમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઇ ગયાછે. એમાંથી મોટાં મોટાં વહાણો જાય છે.

એશિઆ ખંડમાં ૧૨ દેશછે.

	દેશ.	લોક.
૧	અફ્ગાનીસ્થાન	અફ્ગાન અથવા પઠાણ.
	બલુચિસ્તાન	બલુચિ.
૨	ઈરાન	ઇરાની અથવા પારસી.
૩	અરબસ્તાન	આરબ.
૪	તુર્કસ્તાન	તુર્કી અથવા તુરક.

૫ તાતાર...... .... મોગલ.

૬ રૂશિઆ ... ... રૂશિયન અથવા રૂશ.

૭ જાપાન.... ... . જાપાની.

૮ ચીન .... ચીના.

૯ ટિબેટ .... ટિબેટી.

૧૦ શિઆમ...... .... શિઆમી.

૧૧ બ્રહ્મ દેશ .... બ્રહ્મી.

૧૨ હિંદુસ્તાન......... ... હિંદુ લોક.

ઉત્તરમાં—રૂશિઆ
પૂર્વમાં } જાપાન, ચીન અને ચીનાઇ તાર્તરી
દક્ષિણમાં } હિંદુસ્તાન, બ્રહ્મ દેશ ને શિઆમ.
પશ્ચિમે, અરબસ્તાન, તુર્કસ્તાન મધ્ય ભાગમાં—અફગાનીસ્તાન, ઇરાન, તાતાર, ટિબેટ અને ચીનાઈ.

દેશ.	રાજધાનીઓ અને મુખ્ય શેહેર.
અફગાનીસ્તાન......	કાબુલ રાજધાની કાબુલ નદી ઉપર કંદહાર, પેશાવર ને ગીઝની.
બલુચિસ્તાન ····	ખિલાત.
ઇરાન	તેહેરાન રાજધાની ઇસ્પાન ને શિરાજ.
અરબસ્તાન .... ····	મક્કા રાજધાની, મદીના, મસ્કત મોખા, અને એડન બંદર.
તુર્કસ્તાન............	અલેપો રાજધાની, બગદાદ, બસરા, જેરૂસલમ ને સ્મિર્ના.
તાતાર.......	બુખારા રાજધાની, બલ્ખ અને ખીવ વેપારનું ઠેકાણું.
રૂશિઆ	ટોબોલસ્ક ઓબી નદી ઊપર
જાપન	જેડો રાજધાની નીફોનબેટમાં

ચીન .... પેકીન રાજધાની પીહો નદી ઉપર, નાનકીન, કંતાન બંદર.

ટિબેટ................ લાસા રાજધાની સાંપુ નદી ઉપર.

સિઆમ .... બાંકોક રાજધાની, મીનામ નદીને કાંઠે છે.

બ્રહ્મદેશ.............. આવા રાજધાની, અમરપૂર પેગુ અને રંગુન બંદર.

હિંદુસ્તાન............ કલકત્તા રાજધાની હુગલી નદીને કાંઠે, મુંબઇ મદ્રાસ, આગ્રા દીલ્હી, અમદાવાદ, સુરત, ભરૂચ.

મુખ્ય સમુદ્ર.

રાતો સમુદ્ર—એ અરબસ્તાન તથા અફ્રિકાની વચ્ચે છે,

આરબી સમુદ્ર—એ અરબસ્તાન તથા હિંદુસ્તાનની વચ્ચેછે,

ચીનાઇ સમુદ્ર—એ ચીન દેશની દક્ષિણમાં છે,

પીળો સમુદ્ર—એ ચીન તથા કોરીઆની વચ્ચેછે,

જાપાની સમુદ્ર—એ ચીનાઇ તાર્તરી અને જાપાની બેટોની વચ્ચે છે,

ઓકોટસ્કનો સમુદ્ર—એ સૈબીરિઆ અને કામસ્કાટકાની વચ્ચે છે.

કામસ્કાટકાનો સમુદ્ર—એ કામસ્કાટકા અને અમેરિકાની વચ્ચે છે.

મુખ્ય અખાત અને ઉપસાગર.

અરબી અખાત—એ આરબસ્તાન અને આફ્રિકાની વચ્ચે છે,

ઇરાની અખાત—એ ઇરાન તથા આરબસ્તાનની વચ્ચેછે

કચ્છનું અખાત. } હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે.
ખંભાતનું અખાત }

મનારનું અખાત—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે.

બંગાળાનો ઉપસાગર—એ હિંદુસ્તાન અને બ્રહ્મ દેશની વચ્ચે છે.

માર્ટાબાનનું અખાત—બ્રહ્મ દેશની દક્ષિણે.

શિઆમનું અખાત—શિઆમની દક્ષિણે.

ટોન્કિનનું અખાત—શિઆમની પૂર્વમાં

ઓબીનું અખાત —રુશિઆની ઉત્તરે.

અનાદીરનું અખાત—રુશિઆની પૂર્વે.

મુખ્ય પર્વત.

હિંદુકુશ—એ અફ્ગાનીસ્તાનની ઉત્તરે અને તાતારની દક્ષિણે.

હોરેબ ને શીનાઇ—અરબસ્તાનમાં.

કાકેસસ—તુર્કસ્તાનના ઇશાન ખુણામાં.

તૌરસ—એ તુર્કસ્તાનના મધ્ય ભાગમાં.

યૂરલ—રુશિઆની પશ્ચિમમાં.

આલ્તાઇ—રુશિઆની દક્ષિણે.

કૈલાસ—ટિબેટની ઉત્તરે.

હિમાલય—ટિબેટની દક્ષિણે.

હિંસ્તાનના મુખ્ય પર્વત.

હિમાલય—હિંદુસ્તાનની ઉત્તરે.

શિવાલીક પહાડ—નેપાલ ને ભુતાનની દક્ષિણે.

વિંધ્યાચળ ને સાતપુડા હિંદુસ્તાનના મધ્ય ભાગમાં.

નીલગીરી—મ્હૈસુરની દક્ષિણે છે.

પૂર્વઘાટ--પૂર્વ કાંઠા તરફ ઉત્તર દક્ષિણ પડેલો છે.
પશ્ચિમ ઘાટ (સહ્યાદ્રી) પશ્ચિમ કાંઠાપર ઉત્તર દક્ષિણે પડેલોછે.

મુખ્ય નદીઓ.

યુફ્રેતીસ ને તૈગ્રિસ—તુર્કસ્તાનમાં એ બંને તૌરસ પર્વતમાંથી નીકળીને બસરા આગળ એકઠી મળી ઈરાની અખાતને મળેછે.

જીહૂન અને સિહૂન —સ્વતંત્ર તાતારમાં—એ બંને એરલ સરોવરને મળે છે.

સગેલિઅન અથવા આમુર—એ ચીનાઈ તાતારમાં થઈને ઓકોટસ્કના સમુદ્રને મળે છે.

ઓબી, એનીસી ને લીના—રૂશિયામાં—એ ત્રણે આલ્તાઇ પર્વતમાંથી નીકળીને ઉત્તરમાં ઉત્તર મહાસાગરને મળે છે.

હોયાંગહો અને યાગસિકયાંગ—ચીનમાં એ બંને ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને પીળા સમુદ્રને મળે છે.

સિંધુ—ટિબેટમાં—એ સ્વતંત્ર ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને આરબી સમુદ્રને મળે છે.

બ્રહ્મપુત્ર અથવા સાંપુ—ટિબેટમાં—એ ચીનાઈ ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

મિનામ નદી—સિઆમમાં—એ શિઆમના અખાતને મળે છે.

ઇરાવતી—બ્રહ્મ દેશમાં—એ ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે.

હિંદુસ્તાનની મુખ્ય નદીઓ

સિંધુ—આરબી સમુદ્રને મળે છે,
બ્રહ્મપુત્ર—એ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે,
ગંગા—એ હીમાલય પર્વતમાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે,
જમના—એ હિમાલયમાંથી નીકળીને ગંગાને મળે છે,
મહાનદી—એ સાતપુડામાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે,
ગોદાવરી, કૃષ્ણા ને કાવેરી—એ સહ્યાદ્રિમાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.
નર્મદા અને તાપી—એ સાતપુડામાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે.

મુખ્ય સરોવરો

કાસ્પીઅન, એરલ,	તાતાર દેશમાં	ઉરૂમીઆ	ઇરાનમાં.
બૈકલ	રૂશીઆમાં.	ટેગ્રીનોર, માન સરોવર, રાવણ હૃદ, પાલટી	ટિબેટમાં
બહાન, મૃત	તુર્કસ્તાનમાં.		

મુખ્ય સામુદ્રધુનીઓ

બેહેરીંગની—એશિઆ તથા અમેરીકાની વચ્ચે.
તાતારની—તાતાર દેશ તથા સઘેલીઅન બેટની વચ્ચે
કોરીઆની—કોરીઆ તથા જાપાની બેટોની વચ્ચે.
મલાક્કાની—સુમાત્રા તથા મલાયાની વચ્ચે.
પાકની—હિંદુસ્તાન તથા લંકા બેટની વચ્ચે.
હોર્મઝની—ઇરાની અખાત અને આરબી સમુદ્રને જોડેછે.
બાબલમાંડબની—લાલ સમુદ્ર અને આરબી સમુદ્રને જોડેછે.

સંડાની—સુમાત્રા અને જાવાની વચ્ચે.
મેકેસર—બોર્નીઓ અને સેલીબીસની વચ્ચે.
સેપેસ્ઝ—યસો અને સઘેલીઅનની વચ્ચે.
સંગાર—નીફોન અને યસોની વચ્ચે.
સુવેઝ—લાલસમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્રને જોડેછે.

મુખ્ય સંયોગી ભૂમી.

ક્રોની—શિઆમ તથા મલાયાની વચ્ચેછે.

મુખ્ય ભૂશિર

પૂર્વ ભૂશિર—રૂશિઆની છેક પૂર્વમાં
લોપાટકા—કામસ્કાટકાની દક્ષિણે.
રોમાનીઆ—મલાયાની દક્ષિણે.
નીગ્રેસ—બ્રહ્મ દેશની દક્ષિણે.
કન્યા કુમારી ને રામ ભૂશિર—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે.
રાસલહદ—અર્બસ્તાનની પૂર્વમાં.
સિવેરો—શૈબિરીઆની ઉત્તરે.
કૅમ્બોડયા—કોચીન ચાઇનાની દક્ષિણે.
બાબા—એશિઆના તુર્કસ્તાનની વાયવ્ય દીશાએ.

મુખ્ય બેટ

શૈ..સ અને રોડસ—તુર્કસ્તાનની પશ્ચિમે ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં
બેહેરીંગ અને માસેરા—અરબસ્તાનના તાબામાં.
હોર્મેઝ અને કીસ્મ—ઇરાની અખાતમાં.
સિંહલદ્વીપ—હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે.
સુમાત્રા અને જાવા શિઆમની દક્ષિણે.
બોર્નીઓ સેલિબીઝ, મસાલાનાબેટો, ન્યુગીની અને ફીલી.
પાઇનના બેટો—એશિઆની અગ્નિ કોણમાં.

ફારમોઝા અને લુચ્ચુ—ચીનની પૂર્વે.
હેનાન—ચીનની દક્ષિણે.
નિફોન, યસ્સો, ફ્યુસિયુ. સિકોફ—જાપાનમાં
સઘેલીઅન—ચીનાઇ તાતારની પૂર્વે
એલ્યુસન—કામસ્કાટકાના સમુદ્રમાં.
ક્યુરાઇલ—કામસ્કાટકાની દક્ષિણે.
લાઇકોપ—ઉત્તર મહાસાગરમાં.

અફગાનીસ્તાન

મુખ્ય શેહેર—કાબુલ એ રાજધાની કાબુલ નામની નદી ઉપરછે. એ શિવાય બીજાં શેહેર—કંદહાર, પેશાવર ગિજની, હેરાત, અને જલાલાબાદ.

મુખ્ય પર્વત—ઉત્તરમાં હિંદુકુશ અને પુર્વમાં સુલેમાન પર્વત છે.

મુખ્ય નદી—કાબુલ, એ અટક શેહેર આગળ સિંધુને મળેછે.

આ દેશના લોકને અફગાન અથવા પઠાણ કહેછે, તેઓ ઘણા બાહાદુર અને લડવૈયાછે. તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. તેઓની ઘણી જાતો છે. દરેક જાત અથવા ટોળીના લોક પોતાના ખાનનો કે મુખ્ય સરદારનો હુકમ માનેછે, આ દેશમાંથી પ્રથમ ગિજની શેહેરનો સુલતાન મહમદ, જે ઘણો ધર્માભિમાની હતો. તણે હિંદુસ્તાન ઊપર બાર સ્વારી કરી હતી. તેમાં છેલ્લી સ્વારી ઇ. સ૦ ૧૦૨૪ માં સોરઠી સોમનાથ ઊપર કરી. મહાદેવનું લીંગ ભાગી તથા આખું દેવસ્થાન લૂટીને કરોડે રૂપિયા પોતાને દેશ લેઇ ગયો હતો. આ દેશના રાજાને અમીર કહેછે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—ઘોડા તથા મેવો.

બલુચીસ્તાન

(બલુચીસ્તાન હાલમાં અફગાનીસ્તાનથી સ્વતંત્રછે.)

મુખ્ય શેહેર—ખીલાત.

બલુચી લોક મુસલમાની ધર્મ પાળેછે. તેઓ રીતભાતમાં અફગાન જેવાછે, પણ જરા થોડા સુધરેલા છે. અહીંના રાજાને પણ અમીર કહેછે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—ચામડાં તથા ઉન.

ઈરાન

મુખ્ય શેહેર—તેહેરાન એમાં ઇ૦ સ૦ ૧૭૭૦ થી રાજધાની થઇ છે.

ઇસ્પાણ—એ જુની. રાજધાની મધ્ય ભાગમાં છે.

શિરાજ—એ સાદી નામના ફારશી કવિની જન્મભૂમિ એમાં પીવાનો દારૂ સારો થાય છે.

યજદ—એમાં રેસમ, ઉન અને સુતરનાં કારખાનાં છે. અને જરતોસ્તી ધર્મ પાળનારા એટલે દેવતાને પૂજનારા પારસીઓની વસ્તી હજી એમાં છે.

ઊરૂમિઆ—એ ઉરૂમિયા નામના સરોવર ઉપર. એમાં દેવતાને પૂજનારા પારસી લોકનો પેગંબર જરતોસ્ત ઇ. સ. પૂર્વે ૫૮૯ માં જન્મ્યો હતો.

મુખ્ય અખાત—ઇરાની અખાત એ ઇરાન તથા અરબસ્તાનની વચ્ચે છે.

મુખ્ય બેટ—કિસ્મ એ ઇરાની અખાતમાં છે તેમાં મોતી પાકે છે. બીજો બેટ ઓર્મજ઼.

મુખ્ય સરોવર.—ઉરૂમિઆ એ વાયવ્ય ખુણામાંછે.

આ દેશના લોકને ઇરાની લોક કહેછે તેઓ આનંદી ચં-ચળ અને ઉદ્યોગી છે. તેઓ ફારશી ભાષા બોલે છે પારસી લોકનો અસલ દેશ ઇરાન, પણ તેમને અર્બસ્તાનના મુસલમાન લોકોએ મારી કાડયા, તેથી તેઓ (૧૧૦૦) વરસપર હિંદુસ્તાનમાં આવીને રહ્યા. હાલ આ દેશમાં મુસલમાની ધર્મ ચાલે છે. પણ ઘણા ખરા હજી દેવતાને પૂજનારા છે. આ દેશના રાજાને શાહ કહેછે,

મુખ્ય વેપારની જણસો–રેશમી, સુતરાઉ અને ઉન–ના ગલીચા, શેતરંજી, અત્તર, કેસર, સોનામુખી, રૂબાર્બ, પીવાનો દારૂ. આરસપાહાણ અને ઘણી જાતનો મેવો પર મુલક જાયછે. તલવાર, કટાર વગેરે હથિઆર સારા થાય છે. આ દેશમાંથી નખતેલ ઘણું નીકળે છે, એ શિ-વાય ઇરાની ઘોડા ને કુતરા ઘણા કીમતી ગણાય છે.

અરબસ્તાન.

મુખ્ય શેહેર—મક્કા એ રાજધાની એમાં મુસલમાન લોકનો પેગંબર મહમદ ઈ. સ. ૫૬૯ માં જન્મ્યો હતો, તેથી એ શેહેરને પવિત્ર ગણી બધા દેશમાંથી મુસલમાન લો-કો ત્યાં હજ (જાતરા) કરવા જાય છે. અહીયાં મુસલ-માની ધર્મની મુખ્ય મશીદ છે તેમાં બીજા ધર્મના લોકને પેસવા દેતા નથી.

મદીના—એમાં મહમદ પેગંબર ઇ. સ. ૬૩૨ માં મ-રણ પામ્યો હતો, તેથી એની કબર છે. ઇ. સ. ૬૨૨માં મહમદ મક્કેથી નાશીને આ શેહેરમાં આવ્યો ત્યારથી તેનો હીજરી સન ચાલુ થયો ગણાયછે.

જીડા—એ રાતા સમુદ્ર ઉપર મોટું બંદર છે.

મસ્કત—એ અગ્નીખુણામાં મોટું બંદરછે. ત્યાંથી દાડમ વગેરે મેવો આવેછે.

મોખા—એમાં ઘણો સારો બુન થાય છે.

એડન બંદર—એ અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે ત્યાં આગળ ઇંગ્લાંડથી અને હિંદુસ્તાનથી જતી આવતી આગબોટો ઉતારો કરે છે.

મુખ્ય પર્વત—હોરેબ અને સીનાઇ.

મુખ્ય અખાત—અરબી અખાત એ અરબસ્તાન તથા આફ્રિકાની વચ્ચે છે.

મુખ્ય સામુદ્રધુની—બાબલમાંડબની સામુદ્રધુની એ આરબી અખાત અને હિન્દી મહાસાગરને જોડે છે.

સુવેઝની સામુદ્રધુની—એ ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને અરબી અખાતને જોડે છે.

મુખ્ય ભૂશીર—રાસલહદ એ અરબસ્તાનનું પૂર્વ બિંદુ છે.

મુખ્ય બેટ—બેહેરીંગ એની આસપાસના દરિઆમાં મોતી પાકે છે માટે પ્રખ્યાત છે, બીજો માસેરા.

આ દેશ મોટો છે ખરો પણ દરિઆ કિનારાપરની જમીન ફળદ્રુપ છે. મધ્ય ભાગમાં મોટાં મોટાં રેતીનાં રણ અને ડુંગરી પ્રદેશ છે. આ દેશના લોકોને આરબ કહે છે. તેઓ આરબી ભાષા બોલે છે અને મુસલમાની ધર્મ પાળે છે. તેઓ ઘોડાની સ્વારી કરવામાં અને હથીઆર વાપરવામાં ઘણા બાહાદુર અને ચાલાક છે. પરોણાની ચાકરી કરવામાં તેઓ ઘણા સભ્ય અને દયાળુ છે, તેઓમાંના કેટલાક ખેતી કરે છે. કેટલાક તો ટોળીબંધ તેમનાં ઢોર ઢાંક સાથે લેઇ એક સ્થળેથી બીજે

સ્થળે જઇ તંબુ નાખી ભટકતા ફરેછે. ને લાગ ફાવ્યો કે વેપારીઓના કાફલાને લૂટેછે, તે દરેક ટોળીને માથે અકેકો સરદાર હોયછે. તેને શેખ, શેરીફ઼ ઇમામ કે અંમીર કહે છે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—આ દેશમાં ઘોડા ઘણાજ સારા થાય છે. તેઓ દોડવામાં ઘણા ચપળ હોય છે ઊંટ અને સાંઢણીઓ પણ સારી થાય છે. એ શિવાય ખુન ને ઘણી જાતના ગુંદર.

તુર્કસ્તાન.

મુખ્ય શેહેર—અલેપ્પો એ રાજધાની.

સ્મિર્ના—એ યુરોપના વેપારનું મથક છે.

બગદાદ—એ તૈગ્રિસ નદી ઉપર એમાં ખલીફ઼ એટલે મુસલમાની ધર્મના મુખ્યની રાજધાની હતી.

બસરા—એ યુફ્રેતીસ અને તૈગ્રિસના સંગમ ઉપર વેપારનું મુખ્ય ઠેકાણું એની પાસેના ઇરાની અખાતમાં સાચાં મોતી પાકેછે.

જેરૂસલેમ—એ શેહેરને ખ્રીસ્તી લોકો ઘણું પવિત્ર ગણે છે તેથી વરસો વરસ હજારો ગાઉથી ખ્રીસ્તી લોકો અહીં જાત્રા કરવા આવેછે. યાહુદી લોકોએ ઇસુ ખ્રીસ્તને આજ શેહેરમાં શુળીએ ચઢાવ્યો હતો. આ શેહેરમાં આરબ લોકોએ બંધાવેલી ઓમરની મસીદ છે તે ઘણી સુંદર ને જોવા લાયક છે. આ મશીદને મક્કાની મશીદ જેટલીજ મુસલમાનો પવિત્ર ગણે છે.

તૈગ્રિસ નદી ઉપરનું નિનેવે અને યુફ્રેતીસ નદી ઉપરનું બાબિલન એ પૂર્વે આશિરિઆના રાજયની રાજધાનીનાં શેહેરો હતાં એ શેહેરના નૈનાસ નામના રાજાએ ભરત

ખંડ જીતી લીધો હતો એવું કહેવાય છે. નૈનસની રાણી સેમિરામિસે બાબીલન શેહેરની શોભા ઘણી વધારી હતી, એ શેહેરની શોભાનું વર્ણન હીરોડોટસે નીચે પ્રમાણે કરેલું છે.

બાબીલન શેહેર યુફ્રેતીસ નદીના બંને કાંઠાપર બાંધેલું હતું, અને નદીપર પૂલ બાંધીને શેહેરના બંને ભાગો જોડી. લીધા હતા, ઘરો ત્રણ ચાર માળનાં અને શેરીઓ સીધી હતી, શેહેરને ફરતો મોટો કોટ અને ઊંડી ખાઇ હતી. શેહેરમાં જવા આવવાને પીતળના સો દરવાજા હતા, કિલ્લાની ભીંત ૩૬૫ ફુટ ઉંચી હતી અને છ ગાડીઓ સાથે જાય એવી જાડી હતી, એમાં ૬૦ લાખ માણસની વસ્તી હતી. એમાં ઈ૦ સ૦ પુર્વે ૩૨૩ માં યુનાન દેશનો સિકંદર બાદશાહ મરણ પામ્યો હતો. એ શેહેર હાલ ઉજડ થઇ ગયું છે. પણ તેની જુની કીર્ત્તી પ્રમાણે જોવા લાયક જુનાં ખંડેરો ઘણાં છે તે ઠેકાણે હાલ હીલાહ કરીને શેહેર છે.

મુખ્ય પર્વત કોકેસસ એ ઈશાન ખુણામાં અને તૌરસ મધ્ય ભાગમાં છે.

મુખ્ય નદીઓ—યુફ્રેતીસ અને તૈગ્રિસ એ બંને તૌરસ પર્વતમાંથી નીકળીને બસરા આગળ ભેગી થઇ દક્ષિણમાં ઇરાની અખાતને મળેછે.

જાર્ડન નદી—એ મૃત સરોવરને મળેછે.

મુખ્ય સરોવર—વ્હાન સરોવર, એ કુરદીસ્તાનમાં વ્હાન શેહેરની પાસે; અને મૃત સરોવર, એ પાલેસ્ટાઇનમાં છે. એમાં માછલાં જીવતાં નથી અને એને કીનારે ઝાડ પણ થતાં નથી.

મુખ્ય બેટ—સૈપ્રસ અને રોડસ એ તુર્કસ્તાનની પશ્ચિમે છે.

તુર્કસ્તાનની હવા સુખ કરતા અને જમીન રસાળ છે. આ દેશ પૂર્વે ઘણો નામીચો હતો. અને જુની દુનિઆના ઇતિહાસમાં પંકાયલા શેહેરો આજ દેશમાં હતાં તેમાંથી કેટલાંકનાં ખંડેરો હાલ જોવામાં આવે છે અને બીજાં છેક નાસ પામ્યાંછે આ દેશના શીરિઆ પ્રાંતની દક્ષિણમાં પાલેસ્ટાઇન છે તેમાં પૂર્વે જયુ એટલે યાહુદી લોકો રેહેતા તેઓ દુનિયાના દરેક ભાગમાં જઈ વસ્યાછે. કાચનો શોધ પ્રથમ આજ દેશમાં થયો એવું કહેવાયછે આ દેશના લોક તુરક કહેવાયછે, પણ મૂળ મોગલ વંશના છે, તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળેછે, આ યુરોપખંડના તુર્કસ્તાનના સુલતાનને તાબે છે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—આ દેશમાં અંગોરા નામનાં બકરાં થાય છે, તેમના વાળની સારી કામળીઓ બને-છે એ શિવાય બીજું રેશમી તથા સુતરાઊ કાપડ, ગલીઆ રૂબાર્બ નામની ઓપધી, ઘોડા અને ચામડાં.

તાતાર દેશ

આ દેશના હાલ ત્રણ ભાગ છે તેમનાં નામ સ્વતંત્ર તાતાર, ચીનાઈ તાતાર, (અથવા ચીનાઈ તાર્તરી) અને રૂશિઅન તાર્તરી,

સ્વતંત્ર તાતાર.

મુખ્ય શેહેર—બુખારા એ રાજધાની એમાં ૧૬૦૦૦૦ માણસની વસ્તીછે આ શેહેરમાં મુસલમાની ધર્મની પાઠ-શાળાઓ અને મસીદો ઘણી છે.

બલ્ખ—એ પૂર્વે ઇરાનના રાજ્યની રાજધાનીનું શેહેર હતું પારસી લોકનો પેગંબર જરતોસ્ત, તેણે આજ

શેહેરમાં પોતાનો ધર્મ પ્રગટ કરયો હતો. વળી કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે આ શેહેર એ જરતોસ્ત પેગંબરની જન્મભૂમિ ગણાય છે.

ખીવ—એ જીહૂન નદી ઉપર વેપારનું ઠેકાણું છે અને સમરકંદ એ જુની રાજધાનીનું શેહેર છે.

મુખ્ય પર્વત—હિંદુકુશ એ દક્ષિણ દિશાંમાં આવેલો છે.

મુખ્ય નદીઓ—જીહુન (આમુ) અને સિહુન એ બંને એરલ સરોવરને મળે છે.

મુખ્ય સરોવર—કાસ્પિયન. એ પશ્ચિમ દિશામાં એ આખી પૃથ્વી ઉપર મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું સરોવર છે. અને એરલ એ તાતારની ઉત્તરમાં આ બંને સરોવર ઘણાં મોટાં અને તેમનું પાણી ખારૂં તેથી તેઓ કોઇ વખત સમુદ્રમાં ગણાય છે.

આ દેશના લોકને મુંગલ અથવા મોગલ કહે છે, તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળેછે. તેમાંના ઘણા ખરા ઘર બાંધી એક સ્થળે રહેતા નથી, પણ આરબોની પેઠે તેમનાં ઢોર સાથે લઇને ભટકતા ફરેછે. જંઘીસખાં અને તૈમુર એ બંને દુષ્ટ લુટારાઓ આ દેશના રેહેવાશી હતા, જંઘીશખાંએ હિંદુસ્તાનપર ચઢાઇ કરી સિંધુ નદી આગળ દશ હજાર હિંદુઓને પકડી મારી નાખ્યા હતા અને તૈમુરે ઈ૦ સ૦ ૧૩૯૭ માં હિંદુસ્તાનપર ચઢાઇ કરી દીલ્લી વગેરે ઘણાં શેહેર લુટીને તથા બાળીને લાખો માણસને કતલ કર્યાં હતાં. એ તૈમુરના વંશના મોગલોએ અંતે હિંદુસ્તાનમાં બાદશાહી ભોગવી તેમાં સૌથી સરસ બાદશાહ અકબર થઇ ગયો.

મુખ્ય વેપારની જણસો—રેશમ, સુતર, રૂ, ઉન ઢોર, ઘોડા અને ઘેટાંનાં ચામડાં.

ચીનાઈતાર્તરી.

મુખ્ય શેહેર—યારકંદ એ એજ નામની નદીને કાંઠે છે. એમાં એક લાખ માણસની વસ્તી છે ને વેપાર સારો ચાલે છે. અહીં ચીનાઇ ગવર્નરની ગાદી છે.

કાશગર—એમાં મુસલમાન અને ચીના લોકની વસ્તી છે.

મુખ્ય પર્વત—આલ્તાઇ એ રૂશિઆ તથા ચિનાઇ તાર્તરીની વચ્ચે છે.

મુખ્ય નદીઓ—સગેલીઅન અથવા આમૂર એ આલ્તાઇ પર્વતમાંથી નીકળીને ઓકોટસ્કના સમુદ્રને મળેછે

મુખ્ય રણ—આ દેશના દક્ષિણ ભાગમાં ગોબી નામે મોટું રેતીનું રણ છે. તે ૧૪૦૦ મૈલ લાંબુ અને ૭૦૦ મૈલ પોહોળું છે.

મુખ્ય બેટ—સગેલીઅન પૂર્વ દિશાએ છે.

મુખ્ય દ્વીપકલ્પ—કોરીયાનો દ્વીપકલ્પ.

આ દેશના લોક પણ મોગલ કહેવાયછે. તેઓને એક સ્થળે રહેવું ગમતું નથી. આ દેશના કેટલાક લોક મુસલમાની ધર્મ પાળેછે. તેઓની ભટકતી ટોળીઓ તેમનાં ઢોર અને ઘોડા સાથે લઇ જ્યાં ચારો મળે ત્યાં તંબુ નાંખી ફરતી ફરેછે. તેઓ ઘણું કરીને દૂધ અને ઘોડાનું માંસ ખાઇને રહેછે. દરેક ટોળીના સરદારને ખાન કહેછે, તે ચીનના બાદશાહને ખંડણી આપેછે. આ દેશના લોકોએ ઇ૦ સ૦ ૧૬૪૪ માં ચીન દેશ જીતી

લીધો ત્યારથી તેઓ ત્યાં રાજ કરેછે આ દેશ ચીનના બાદશાહને તાબેછે.

રૂશિઆનું તાર્તરી—રૂશિઆએ તાતારનો કેટલોક ભાગ જીતી લીધો તેને રૂશિઆનું તાર્તરી કહે છે.

મુખ્ય શેહેર–તાશ્કંદ.

રૂશિઆ દેશ

આ દેશને સૈબીરિઆ પણ કહેછે. આ દેશ એશિઆ ખંડના બધા દેશો કરતાં લંબાઈ પહોળાઈમાં મોટો છે, પણ તેના પ્રમાણમાં વસ્તી ઘણી થોડીછે એના બે ભાગ છે પૂર્વ સૈબીરિઆ અને પશ્ચિમ સૈબીરિઆ.

મુખ્ય શેહેર—ટોબોલસ્ક એ પશ્ચિમ સૈબીરિઆની રાજધાની ઓબીને મળનારી ટોબોલસ્ક નદી ઉપર, એમાં એટલી બધી ટાઢ પડેછે કે પારો પણ ઠરી જાયછે.

ઇર્કુત્સ્ક—એ પૂર્વ સૈબીરિઆની રાજધાની લીના નદી ઉપર એમાં પણ ટાઢ ઘણીજ પડેછે.

મુખ્ય પર્વત—આલ્તાઇ પર્વત, એ સૈબીરિઆને ચીનાઇ તાર્તરીની વચ્ચે છે. યૂરલ પર્વત પશ્ચિમે છે. એ બંને પર્વતમાંથી સોનું, રૂપુ નીકળે છે.

મુખ્ય નદીઓ—ઓબી, એનીસી અનેલીના એ ત્રણે આલ્તાઇ પર્વતમાંથી નીકળીને ઉત્તર મહાસાગરને મળેછે.

મુખ્ય અખાત—ઓબીનું અખાત ઉત્તર મહાસાગરમાં છે. અને અનાદીરનું અખાત પાસિફિક મહાસાગરમાં છે.

મુખ્ય સરોવર—બૈકલ એના જેવું મીઠા પાણીનું સરોવર એકે નથી; બીજુ બલ્કસ નૈરૂત્યમાં છે.

મુખ્ય ભૂશિર—પૂર્વ ભૂશિર એ છેક પૂર્વમાં છે. લોપાટકા એ કામસ્કાટકાની દક્ષિણે છે, અને સેવેરો ઉત્તરે છે

આ દેશમાં કેટલાક દિવસ સુધી સુરજ ઉગતો નથી તેથી રાત બહુ લાંબી હોય છે. ઘણી ટાઢ અને બરફ પડે છે, તેથી જમીનમાં કંઇ પાકતું નથી. શિયાળામાં જ્યારે ઘણી ટાઢ પડે છે ત્યારે લોકો ભોંયમાં ભોંયરાં કરીને રહે છે ચામડાના ડગલા પેહેરે છે ને તાપવાને દેવતા રાખે છે. આ દેશના લોકો ઘણા જંગલી ને અભણ છે, તેમને રૂશ અથવા રૂશિઅન કહે છે. તેઓ રૂશિઅન ભાષા બોલે છે. આ દેશમાં કેટલાક ગ્રિક ધર્મ પાળે છે. કેટલાક મુસલમાની ધર્મ પાળે છે, અને કેટલાક મૂર્તી પૂજક છે. આ દેશપર યુરોપના રૂશિઆના બાદશાહનો અમલ ચાલે છે, તેને ઝાર કહે છે.

મુખ્ય વેપારની જણશો—શોનું, રૂપુ, તથા જનાવરના વાળ.

જાપાન.

ચાર બેટ મળીને જાપાન દેશ થયો છે. તેમાં નિફોન અને જેર-સો એ બે મુખ્ય છે.

મુખ્ય શેહેર—જેડો, એ રાજધાની નિફોન બેટમાં છે, એમાં ૨૦ લાખ માણસની વસ-તી છે.

મિઆકો—એ અસલની રાજધાની એમાં વેપારનાં કારખાનાં છે.

નાગાસાકી—એ મુખ્ય બંદર છે.

સંગારની સામુદ્રધુની—નિફોન અને યસોની વચ્ચે છે.

આ દેશના લોકને જાપાની લોક કહે છે તેઓ રૂપમાં અને રીત ભાતમાં તેમના પડોશી ચીના લોકને મ-

ણતાં આવે છે. પણ કેટલીક બાબતમાં ચીના લોકને ટકર મારે એવા છે. તેઓ વિદ્યા તથા કળામાં ઘણા કુશળ છે. તરવાર, ચીનાઇ વાસણ, અને રોગાનદાર સામાન એ લોકો સારો બનાવે છે. આ દેશ રસાળ છે, એટલુંજ નહીં, પણ એમાં સોનું, રૂપું, અને ત્રાંબુ એ ધાતુઓની જબરી ખાણો છે. આ દેશના લોક બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે. તેઓ ઘણા ચાલાક અને સાહસિક છે. એશિઆ ખંડના બીજા દેશના લોક કરતાં તેઓ ઘણા હુંશિઆર છે.

મુખ્ય વેપારની જણશો—સોનું, રૂપું, કપુર, રેશમી તથા સુતરાઉ કાપડ, ચીનાઇ વાસણ, અને રોગાનદાર સામાન.

ચીન દેશ.

મુખ્ય શેહેર—પેકીન, એ ઉત્તર દિશામાં પીહો નદી ઉપર છે તેમાં ૨૦,૦૦૦૦૦ (વીશ લાખ) માણસની વસ્તી છે. ચીનાઇ તાર્તરીના મોગલ લોકોએ ૨૩૨ વરશ ઉપર ચીન દેશ જીતી લીધો ત્યારથી એ શેહેરમાં રાજધાની થઈ છે. એના બે ભાગ પડેલા છે. ઉત્તર ભાગમાં મોગલ લોક રહેછે અને દક્ષિણમાં ચીના લોક રહેછે આ શેહેરમાં ચોપડીઓ છાપવાનો ને વેચવાનો ભારે વેપાર ચાલે છે.

નાનકિન—યાંગસિકયાંગ નદી ઉપર એ પેહેલાં રાજધાનીતું શેહેર હતું. તેમાં ૧૨૦૦૦૦૦ (બાર લાખ) માણસની વસ્તી છે. તેમાં રેશમ, સાટીન, કાગળ અને સાઇ બનાવવાનાં કારખાનાં છે.

કંતાન—એ કંતાન નદી ઉપર દક્ષિણમાં મોટું બંદર છે. એ બંદરપર હિંદુસ્તાનમાંથી અફીણ ચીન દેશમાં જાય છે. અને ચા, રેશમ, ચીનાઇ માટીનાં વાસણ

અને ચાંદી વગેરે કીમતી ધાતુ પર મુલક જાય છે. એ, શેહેરમાં જગ્યાની તંગાસને લીધે ઘણા લોકો નદીની અંદર વહાણ કે હોડીમાં ઘર કરી રહેલા છે તેથી નદીમાં જાણે શેહેર વસેલું હોય એમ લાગે છે. એ શેહેરમાં આશરે ૧૫૦૦૦૦૦ (પંદર લાખ) માણસની વસ્તી છે.

કીંગ ટી શીયાંગ—એમાં ચીનાઇ માટીનાં વાસણ બનાવવાનાં મોટાં કારખાનાં છે, ત્યાં ૫૦૦ ભઠીઓ રોજ બળ્યા કરે છે. એમાં ૧૦૦૦૦૦૦ (દશ લાખ) માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય પર્વત—થિયન શાન.

મુખ્ય નદીઓ—હોયાંગહો અને યાંગસિક્યાંગ એ બંને પાસિફિક મહાસાગરને મળેછે.

મુખ્ય બેટ—ફોરમોસા, હેનાન, લુન્ચુ, હાંગકાં બેટ એ કંતાન નદીના મુખ આગળ તે અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે.

પૃથ્વી ઉપરના બધા દેશો કરતાં આ દેશમાં વસ્તી ઘણી છે. આખી પૃથ્વી ઉપર જે વસ્તી છે તેનો ત્રીજો ભાગ એટલે આશરે ૩૫૦૦૦૦૦૦૦ (પાંત્રીશ કરોડ) માણસની વસ્તી ચીનમાંજ છે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—ચા, ખાંડ સાકર, રેશમ, ચાંદી કપુર. મનોહર રેશમી કાપડ, સુતરાઉ કાપડ, રમકડાં ચીનાઇ વાસણ, મખમલ, સાટીન, કાગળની અને રેશમની છત્રીઓ. ફટાકાની પેટીઓ ઇત્યાદિ.

ટિબેટ.

આ દેશના બે ભાગ છે. એકનું નામ ચીનાઈ ટિબેટ અને બીજાનું નામ સ્વતંત્ર ટિબેટ.

મુખ્ય શેહેર—લાસા, એ ચીનાઈ ટિબેટની રાજધાની સાંપુ નદી ઉપર છે. તેમાં બૌધ્ધ ધર્મનો મુખ્ય આચાર્ય માહાલામાં રહેછે, તેથી બૌધ્ધ ધર્મનું પવિત્ર ધામ ગણાયછે. એશિયા ખંડના જે જે દેશોમાં બૌદ્ધ ધર્મ ચાલે છે ત્યાંથી હજારો લોક આ શેહેરમાં જાત્રા કરવા આવે છે.

લાડક અથવા લેહ—એ સ્વતંત્ર ટિબેટની રાજધાની.

મુખ્યપર્વત—હિમાલય, એ ટિબેટ તથા હિંદુસ્તાનની વચ્ચે છે.

કૈલાસ—એ ટિબેટની ઉત્તરે છે.

મુખ્ય નદીઓ—સિંધુ, એ સ્વતંત્ર ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને હિંદુસ્તાનમાં થઇ આરબી સમુદ્રને મળે છે.

બ્રહ્મપુત્ર—ચીનાઈ ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને હિંદુસ્તાનમાં આવી બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

મુખ્ય સરોવર—ટેગ્રીનોર, માન સરોવર, રાવણહ્રદ અને, પાલટી.

આ દેશના લોકને ટિબેટી કહેછે. તેઓ ઘણું કરીને આપણા દેશના ભરવાડની પેઠે ભટકતા ફરેછે. આ દેશના લોકમાં જાતિ ભેદ નથી. તેઓમાં ચાર પાંચ ભાઇ વચ્ચે એક બઇરી પરણવાનો ચાલ છે. તેમની રીતભાત તેમના પડોશી ચીનાઇ તાર્તરીના તાતાર લોક જેવી છે તેઓ બૌધ્ધ ધર્મ પાળે છે. કૈલાસ અને હિમાલય વિષે વારંવાર આપણા હિંદુલોક બોલે છે તે આજ દેશમાં છે. આ દેશપર ચીનના બાદશાહની સત્તા છે.

મુખ્ય વેપારની જણસો—આ દેશના ઘેટાંના વાળ લાંબા ને રેશમ જેવા સુંવાળા છે. તેથી ઉન એ મુખ્ય વે-

પારની જણસ થઇ પડી છે. આ દેશનું બધું ઉન કાશ્મીર જાય છે. ત્યાં તેની સરસ શાલો બનાવેછે. આ દેશમાં કસ્તુરી નીકળેછે. એ શિવાય અહીં સિંધવની અને સુરાખારની પણ ખાણોછે.

શિઆમ

મુખ્ય શેહેર—બાંકોક, એ રાજધાની મીનામ નદીને કાંઠેછે. તેમાં ચાર લાખ માણસની વસ્તીછે. પણ અરધો ભાગ તો ચીના લોકનોછે. મીનામ નદી શેહેરની વચ્ચોવચ્ચ વહેછે. તેથી શેહેરના બે ભાગ પડેલા છે. ઘણા ખરા લોક નદીમાં વાંસના ત્રાપા બાંધી તેમાં રહેછે. આ શેહેરમાં વેપાર સારો ચાલેછે.

મુખ્ય નદી—મિનામ અને કેમ્બોઝા સિઆમના અખાતને મળે છે.

મુખ્ય અખાત—શિઆમનું અખાત એ દક્ષિણ દિશામાં છે, ને ટાનકીનનું સિઆમની પૂર્વે.

મુખ્ય સામુદ્રધુની—મલાક્કાની સામુદ્રધુની મલાયા અને સુમાત્રાની વચ્ચે છે.

મુખ્ય દ્વીપકલ્પ—મલાયાનો દ્વીપકલ્પ છે. આ દ્વીપકલ્પના લોક મલાઈ તેઓ મુસલમાની ધર્મ પાળેછે.

મુખ્ય સંયોગી ભૂમિ—ક્રાની સંયોગી ભૂમિ એ શિયામ અને મલાયાના દ્વીપકલ્પની વચ્ચેછે.

મુખ્ય ભુશિર—રોમાન્યા મલાયાનો દક્ષિણ બીંદુ

આ દેશના લોકને શિઆમી કહેછે તેઓ બૌદ્ધ ધર્મ પાળેછે. આ દેશની જમીનમાંથી રત્ન નીકળે છે. વળી અહીંના હાથી ઘણા શોભાયમાન અને અક્કલ-વાળાછે.

બ્રહ્મ દેશ

એમાં આસામ, આરાકાન, પેગુ, મારટાબાન અને ટેન્હાય એ પ્રાંતો અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે. તેનાં મુખ્ય શેહેર નીચે પ્રમાણે.

રંગુન—એ ઇરાવતીને કાંઠે છે

આરાકાન—એ આરાકાન નદી ઉપર છે.

મારટાબાન—એ મારટાબાનના અખાત ઉપર.

ઉપલા પ્રાંતો શિવાય બાકીનો મુલક બ્રહ્મદેશના રાજાને તાબે છે તેનાં મુખ્ય શેહેર નીચે પ્રમાણે:—

મુખ્ય શેહેર—આવા એ રાજધાની ઇરાવતીને કાંઠે છે. તેમાં એક લાખ માણસની વસ્તી છે.

અમર પૂર—એ જુની રાજધાનીનું શેહેર ઇરાવતીને કાંઠે એમાં પણ એક લાખ માણસની વસ્તી છે.

મુખ્ય નદી ઇરાવતી અને સાલપીન એ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

મુખ્ય અખાત—મારટાબાનનું અખાત એ બ્રહ્મદેશની દક્ષિણે છે.

મુખ્ય ભૂશિર—નીગ્રેસ, એ નૈરૂત્ય કોણમાં છે.

આ દેશના લોકને, બ્રહ્મી લોક કહે છે. તેઓ બૌદ્ધ ધર્મ પાળે છે.

મુખ્ય વેપારની જણશો—સાગનાં લાકડાં

હિંદુસ્તાન.

મૂળનામ—આ દેશનું મૂળનામ આર્યાવર્ત હતું તેનો અર્થ એકે (આર્ય એટલે શ્રેષ્ઠ લોક અને આવર્ત એટલે સ્થળ) શ્રેષ્ઠ લોકનું સ્થળ પણ પાછળથી ભરત કરીને કોઇ પ્રતાપી રાજા થઇ ગયો, તેના નામ ઉપરથી આખા દેશનું નામ ભરતખંડ પડયું. હિંદુસ્તાન એ નામ તો આ દેશને મુસલમાનોએ આપેલું જણાય છે. કારણ કે હિંદુસ્તાન એ ફારશી ભાષાનો શબ્દ છે. તેનો અર્થ એ કે (હિંદુ એટલે કાળા અને સ્તાન એટલે દેશ) કાળા લોકનો દેશ.

કાસ્મીરથી તે ઠેઠ કન્યાકુમારી ભૂશિર સુધી હિંદુસ્તાનની લંબાઈ ૧૯૦૦ મૈલ અને સિંધુ નદીથી તે બ્રહ્મપુત્રા નદી સુધી પહોળાઇ ૧૫૦૦ મૈલછે.

એશિઆ ખંડમાં સર્વથી વધારે વસ્તી વાળો દેશ ચીન, અને તેથી ઉતરતો આ હિંદુસ્તાન છે. એમાં (૨૫. કરોડ માણસની વસ્તી છે.

હિંદુસ્તાનની સીમા ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત અને તેની પેલીપાર ટિબેટ; પૂર્વમાં બ્રહ્મદેશ અને બંગાળાનો ઉપસાગર; અને પશ્ચિમે અફગાનીસ્તાન, બલૂચીસ્તાન, અને અરબી સમુદ્ર છે. દક્ષિણે હીંદી મહાસાગર.

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય પર્વત.

હિમાલય—(હીમ એટલે બરફ આલય એટલે બરફની જગ્યા.) આ પર્વત આખી દુનિયામાં સર્વથી ઊંચામાં ઊંચો પર્વત છે. તેથી તેને ગિરીરાય એટલે પર્વતનો રાજા કહે છે તે પાંચ મૈલ ઊંચો છે, આ

પર્વત હિંદુસ્તાનની ઉત્તરમાં એક મોટા કોટની પેઠે આવી રહેલો છે,

શિવાલિક પહાડ—નેપાલ ને ભૂતાનની દક્ષિણે.

વિંધ્યાચળ અને સાતપુડા—મધ્ય ભાગમાં.

અરવલીના ડુંગર—રજપૂતસ્તાનમાં.

નીલગીરી પર્વત—મ્હેસુરની દક્ષિણે.

પૂર્વઘાટ—પૂર્વ કિનારાપર.

પશ્ચિમઘાટ અથવા સંહ્યાદ્રી મલબાર કિનારાપર ઉત્તર દક્ષિણ પડેલો છે.

હિંદુસ્તાનની મુખ્ય નદીઓ—બ્રહ્મપુત્રા એ ચીનાઇ ટિબેટના પહાડમાંથી નીકળીને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

સિંધુ અથવા અટક—એ સ્વતંત્ર ટિબેટના પહાડ માંથી નીકળીને કાસ્મીર, પંજાબ અને સિંધ પ્રાંતમાં થઇને કરાંચી આગળ આરબી સમુદ્રને મળે છે.

ગંગા અને જમના—એ બે હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળીને પ્રયાગ આગળ ભેગી થઇ બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

મહા નદી—સાતપુડામાંથી નીકળી બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

ગોદાવરી—નાશક આગળ સંહ્યાદ્રીમાંથી નીકળી નીઝામના રાજ્યની ઉત્તરમાં થઇને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

કૃષ્ણા—સંહ્યાદ્રીમાંથી નીકળી નિઝામના રાજ્યની દક્ષિણમાં થઇને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

કાવેરી—સંહ્યાદ્રીમાંથી નીકળી મ્હેસુર અને કર્ણાટક પ્રાંતમાં થઇને બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે.

નર્મદા અને તાપી—એ બંને સાતપુડામાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે.

મહી—માળવાના પહાડમાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે.

સાબરમતી (સા-બ્રમતી)—મહી કાંઠાના ઉત્તરના પહાડમાંથી નીકળીને ખંભાતના અખાતને મળે છે.

સિંધુ નદીને મળનારી નદીઓ પાંચ છે જલમ: બીઆ, રવી, ચીનાબ અને સતલજ. (પંજાબમાં.)

ગંગા નદીને મળનારી નદીઓ પાંચ છે. ગોગ્રા, શોણ ચંબલ, જમના ને ગોમતી.

મુખ્ય અખાત તથા ઉપસાગર—કચ્છનું અખાત અને ખંભાતનું અખાત એ પશ્ચિમે, મનારનું અખાત દક્ષિણે અને બંગાળાનો ઉપસાગર એ પૂર્વમાં છે.

મુખ્ય ભૂશિર—કન્યાકુમારી અને રામભૂશિર એ દક્ષિણમાં છે. અને દીવભૂશિર એ કાઠીઆવાડની દક્ષિણે છે.

મુખ્ય સામુદ્રધુની—પાકની સામુદ્રધુની એ મનારના અખાતને અને બંગાળાના ઉપસાગરને જોડે છે.

મુખ્ય બેટ—સિંહલદ્વીપ (લંકા,) માલદીવ, અને લક્ષદ્વીપ એ દક્ષિણે હિંદી મહાસાગરમાં છે, આંદામાન અને નીકોબાર એ બંગાળાના ઉપસાગરમાં છે.

આ દેશના ત્રણ ભાગ કરેલા છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાન, મધ્ય હિંદુસ્તાન, અને દક્ષિણ હિંદુસ્તાન અથવા દખ્ખણ)

ઉત્તર હિંદુસ્તાન—હિમાલય પર્વત અને શિવાલીક પહાડની વચ્ચે છે.

મધ્ય હિંદુસ્તાન—શિવાલિક પહાડ અને નર્મદા નદીની વચ્ચે છે,

દક્ષિણ હિંદુસ્તાન—નર્મદા નદીની દક્ષિણનો બધો ભાગ તેને દક્ષિણ હિંદુસ્તાન કહે છે.

ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ૩ પ્રાંત છે.

કાશ્મીર—કાશ્મીર અથવા શ્રીનગર જેલમ નદી ઉપર.

નેપાલ—ખટમંડુ.

ભુતાન—ટયાસિટયુડન.

મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ૧૪ પ્રાંત છે.

પ્રાંત	મુખ્ય શેહેર.
બંગાળા.........	કલકત્તા, હુગલી નદી ઉપર; ઢાકા ને મુરશીદાબાદ, અને પ્લાસી
બહાર..........	પટણા ને મોંગીર એ બંને ભાગીરથીને કાંઠે છે. તેમાં પટણા એ અફીણ ને ગળીના વેપારનું મુખ્ય સ્થળ છે. એ શિવાય ભાગલપોર. દીનાપોર બક્ષર, રાજમાહાલ.
અલાહબાદ......	પ્રયાગ એ ગંગા અને જમુના નદીના સંગમ ઉપર, અને કાશીગંગાને કિનારે, તે આખા હિંદુસ્તાનમાં પવિત્ર તીર્થ ગણાયછે. અને સંસ્કૃત ભાષાના પંડિતોનું મુખ્ય સ્થળ છે. એમાં કાશી વિશ્વનાથ મહાદેવનું દેહેરૂં છે. આ શેહેરમાં દેવળ ઘણાં સાંકડાંછે.
	મીરજાપૂર—રૂના વેપારનું મથક છે. એ શિવાય ચુનાર કલિંજર અને જુઆનપુર.

અયોધ્યા .....લખનોર—ગોમતી નદીને કાંઠે
અયોધ્યા—એ સર્યુ અથવા ગોગ્રા નદીને કાંઠે, એમાં રામચંદ્રનો જન્મ થયાને લીધે પવિત્ર ગણાયછે. અને ફૈઝાબાદ.

દીલ્લી ... .દીલ્લી જમનાને કિનારે, એ આગળ મુસલમાન રાજાઓના વખતમાં હિંદુસ્તાનની રાજધાની હતી, તેથી એમાં મશીદો અને મીનારા જોવા લાયક છે, તેમાં મુખ્યત્વે કરીને બાદશાહી મેહેલ ખરેખરો જોવા લાયક છે. તે સર્વ ઇમારતોથી ઘણો ઉંચો છે. તે ૧૦૦૦ યાર્ડ લાંબો ને ૬૦૦ યાર્ડ પહોળો છે. તે બંધાવતાં રૂ ૧૦,૫૦,૦૦૦૦ ખરચ થયેલોછે. શાહજહાં બાદશાહે કરાવેલું અમુલ્ય મયુરાસન, સુવર્ણ હીરા અને રત્નથી જડીત, તે આજ મેહેલમાં હતું. જુમામશીદ કરીને એક મોટી અને સુંદર મશીદછે. તે આખા હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાન લોકને ભક્તિ કરવાનું મુખ્ય સ્થળ છે. ગુલામવંશના બાદશાહ કુતુબદ્દીને અહીં એક મીનારો કરાવેલો છે તેને કુતુબ મીનાર કહેછે. તેનો પરિધ ૧૪૩ ફુટ છે તે પેહેલાં ૨૪૨ ફુટ ઉંચો હતો, પણ ઉપરનો કેટલોક ભાગ તુટી પડયાથી હાલ ૧૧૦ ફુટ રહેલોછે, દીલ્લી શેહેરની ઉત્તરે પાનિપતનું પ્રખ્યાત રણક્ષેત્ર (યુદ્ધનું સ્થળછે.) મહાભારતમાં કહેલું

કૌરવ અને પાંડવનું યુદ્ધ એમાં થયું હતું. એ શિવાય મીરત, સરહીંદ.

આગ્રા.........આગ્રા જમનાને કિનારે, એ અકબર બાદશાહની રાજધાની.

ગ્વાલિઅર—એ સિંધીઆ સરકારની રાજધાની. કનોજ અને કાનપુર ગંગાને કિનારે, મથુરા

પંજાબ...............લાહોર રવી નદીને કિનારે એ શીખ લોકની રાજધાની.

અમૃતસર—એ શીખ લોકનું પવિત્ર શેહેર અને વેપારનું મથકછે. સીમલા—આ શેહેરની હવા ઘણી થંડી ને સુખ કરતા છે તેથી હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ ઘણું ખરૂ અહીં રહેછે.

મુલતાન.............મુલતાન, ચીનાબ નદીઉપર, એમાં રેશમી તથા સૂતરાઉ કાપડ અને શાલો બને છે આ શેહેરમાં કોહીનૂર (પ્રકાશનો પર્વત) એ નામનો કીમતી હીરો અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવ્યો તે હાલ આપણી મહારાણી વિકટોરિયાના મુગટમાં બીરાજેછે.

રજપૂતસ્થાન....... અજમેર એ અંગ્રેજ સરકારને તાબે છે. એ શિવાય જેપૂર, ઉદેપૂર, અને જોધપૂર.

માળવા.........ઉજ્જન નગરી ક્ષીપ્રા નદી ઉપર એમાં પેહેલાં ધર્મ ધુરંધર અને પરદુઃખ ભજંન વિક્રમ રાજાની રાજધાની હતી. તે વિક્રમ

રાજાનો સંવત મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ચાલેછે. તેને આજ ૧૯૪૦ વરસ થયાં.

ઇંદોર—હોલકર સરકારની રાજધાની.

ગુજરાત........... અમદાવાદ એ સાબરમતીના પૂર્વ કિનારા ઉપર છે. તે સુલતાન અહમદે ઈ. સ. ૧૪૧૧ માં વસાવ્યું હતું. તેમાં ૧૨૦૦૦૦ માણસની વસ્તીછે. તેને ફરતો મજબુત કિલ્લો છે. મુંબઇથી ઉતરતું ગુજરાતમાં આજ શેહેરછે.

સુરત—તાપી નદીના દક્ષિણ કિનારા પરછે. તે પેહેલાં ઘણું પ્રખ્યાત હતું પણ રેલ આવ્યાથી પડી ભાગ્યું છે. એમાં અંગ્રેજોએ ઈ. સ. ૧૬૧૨ માં પ્રથમ વેપારની કોઠી ઘાલી હતી.

ભરૂચ—નર્મદાના ઉત્તર કિનારા ઉપરછે,

વડોદરા—એ ગાયકવાડ સરકારની રાજધાની વિશ્વામિત્રી નદી ઉપર એમાં દોઢ લાખ માણસની વસ્તી છે.

ખંભાત—એ ખંભાતના અખાત ઉપર એ પહેલાં મોટું બંદર હતું, પણ રેલવે થયાથી તે પડી ભાગ્યું છે એમાં નવાબનું રાજ છે.

કચ્છ............ભુજ એ સંવત ૧૬૦૫ માં રાવ શ્રી ખેંગારજીએ વસાવ્યું.

માંડવી બંદર કચ્છના અખાત ઉપર છે.

સિંધ......... હેદરાબાદ, ઠઠ્ઠા, એ બંને સિંધુ નદી ઉપ-

૨, કરાંચી એ આરબી સમુદ્ર ઉપર મોટું બંદર છે, ઉમરકોટ.

કાઠીયાવાડ......રાજકોટ, એમાં પોલિટિકલ એજંટ રહે છે તે અહીંના રાજાઓ ઉપર દેખરેખ રાખે છે.

એ શિવાય ભાવનગર, જુનાગઢ, નવાનગર પોરબંદર, એ મોટાં શેહેર છે.

દક્ષણ હિંદુસ્તાનમાં ૮ પ્રાંત છે.

પ્રાંત	મુખ્ય શેહેર.
મહારાષ્ટ્ર	પુંના, એમાં પહેલાં પેશવા સરકારની રાજધાની હતી. સતારા, એ મરેઠા લોકના રાજ્યની મૂળ ગાદીનું સ્થળ, માહાબળેશ્વર.
નિઝામનું રાજ્ય...	હેદરાબાદ, એ નિઝામ સરકારની રાજધાની કૃષ્ણાને મળનારી મુશી નદી ઉપર છે. એ શિવાય ઔરંગાબાદ, દોલતાબાદ, બેદર, ગોવળકોંડા, સિકંદ્રાબાદ.
ઓઢીયા	કટક, મહા નદી ઉપર, અને જગંનાથ.
ઉત્તર સરકાર....	મછલીપટ્ટણ અને રાજમંદ્રી, એ શિવાય ગંજામ, વિસાંગાપટણ, અને ગંતુર.
મ્હૈસુર............	મ્હૈસુર, એ રાજધાની. અને શ્રી રંગપટણ કાવેરી નદીમાંના એક બેટ ઉપર બાંધેલું છે. તે હૈદર અને ટીપુ સુલતાનની રાજધાનીનું શેહેર સને ૧૭૯૯ માં અંગ્રેજસરકારને હાથ આવ્યું અને બંગલોર.

મલબાર... ... ...કાનાનોર એ શિવાય ટાલીચરી, ને કાલીકટ.

ત્રાવણુકોર............ત્રીવનદ્રામ.

કર્ણાટક..............આર્કોટ એ શિવાય પોંદીચરી, ત્રીચિનાપલી, તંજાવર, મદુરા, ત્રાંક-વીબાર, નાગાપટન, કોઇમથુર, તિન-વલી.

ઉપર કહેલા પ્રાંતના છ ઇલાકા કરેલા છે, તેમનાં નામ. મુંબઇ, મદ્રાસ, બંગાળા, આગ્રા, પંજાબ, અને મધ્યપ્રાંત.

બંગાળા ઇલાકો—એમાં બંગાળા, બહાર, ઓઢીઆ, આસામ, અને આરાકાન વગેરે પ્રાંત આવેલાછે. તેઓનાં મુખ્ય શેહેરો.

કલકત્તા, મુર્શિદાબાદ, ઢાકા, બર્ધવાન, બ્રહ્માનપુર, ચીતગાંવ, શ્રીરામપુર, ચંદ્રનગર, દારજીલીંગ, બહાર, પટણા, મોંગીર, દીનાપુર, ભાગળપુર, રાજમહાલ, ગયાજી, બક્ષર, કટક, બાલાસુર, જગંન્નાથ, આસામ, આરાકાન, રંગુન, મારટાબાન.

આગ્રા ઇલાકો—એમાં આગ્રા, અલાહાબાદ અને અયોધ્યા, એ પ્રાંતો આવેલા છે. અને તેનાં મુખ્ય શેહેરો.

કાશી, આગ્રા, પ્રયાગ, મીરજાપોર, ચુનાર, કલીંજર, કાનપોર, લખનોર, જોનપુર, કનોજ ગોવાળીઅર, કાલ્પી, ફૈજાબાદ, હરદ્વાર ને શહાજહાનપુર, વગેરે.

પંજાબ ઇલાકો—એમાં પંજાબ, મુલતાન, સતલજ કાંઠાપરનાં સંસ્થાન, અને દીલ્લી વગેરે છે. અને તેનાં મુખ્ય શેહેરો.

લાહોર, મુલતાન, અમૃતસર, પેશાવર, અટક, રાવલપીંડી, ભાવલપુર, લુધીઆના, દીલ્લી, સરહીંદ, મીરત, સહારણપુર, ને પાણીપત.

મધ્ય પ્રાંતો—એમાં મધ્ય પ્રાંતો આવેલાછે. તેનાં મુખ્ય શેહેરો નાગપુર, ઉમરાવતી, ઇલીચપુર, ચાંદા સંબલપુર, રતનપુર, જબલપુર, હુશીંગાબાદ, મઉ, નીમજ, ભોપાળ, સાગર, રતલામ.

મુંબઇ ઇલાકો—એમાં સિંધ, કછ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, અને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર, એ પ્રાંત આવેલા છે. અને તેનાં મુખ્ય શેહેરો.

શીકારપુર, હૈદ્રાબાદ, ક્રરાંચી, અમદાવાદ, ખેડા, ભરૂચ, સુરત, થાણા, ધુળીઆ, અહમદનગર, નાસીક, પુના, સતારા, સોલાપુર, બેલગામ, ધારવાડ, કલાદગી, હોનાવર, રત્નાગીરી, કોલાબા, એ ઉપલા જીલ્લાના મુખ્ય શેહેરો. એ શિવાય ખેરપુર, ભૂજ, માંડવી, નવાનગર, રાજકોટ, જુનાગઢ, ભાવનગર, ખંભાત, વડોદરા, માલેગામ, કોલ્હાપુર, સાંવતવાડી, ગોવા, વગેરે બીજા શેહેરો છે.

મદ્રાસ ઇલાકો—એમાં ઉત્તરસિરકાર, કર્ણાટક, મલબાર, મ્હેસુર, અને તૈલંગણ, એ પ્રાંત આવેલાછે. અને તેનાં મુખ્ય શેહેરો.

મદ્રાસ, મછલીપટણ. ચીતુર, ત્રીચીનાપલી, ટાલીચરી, ગંજામ, વીસાગાપટણ, રાજમંદ્રી, ગંતુર, વીજયનગર, પોન્ડીચરી, આર્કાટ, તંજાવર, મધુરા, ત્રાંકવીબાર, વિસાખાપટ્ટણ, તીનવલી, બેલારી, કડપા, માંગલોર, કાનાનોર, કેલીકટ, શ્રીરંગપટણ, ત્રિવનદ્રામ, કોઇમથુર.

મુંબઇ ઇલાકાનું મુખ્ય શેહેર—મુંબઈ બેટ, એ આખા હિંદુસ્તાનમાં સર્વથી શ્રેષ્ટ બંદર છે. આ શેહેરનાં

ઘરો ઘણાં ઊંચાં, વિશાળ, અને શોભાયમાન છે. જુદી જુદી જાતના જેટલા લોકો આ શેહેરમાં દીઠામાં આવે છે, તેટલા દુનીઆમાં બીજા કોઇ શેહેરમાં દેખાતા નથી. જેવા કે હિંદુ, પારસી, (ઇરાની) મુસલમાન, અંગ્રેજ, પોર્ટુગીઝ, મોગલ, જયુ, સીદી, આરબ, અફગાન, અને ચીના લોક. આ શેહેરનું પાણી પહેલાં ઘણું ખરાબ હતું તેથી સરકારે વિહાર અને તુલસી એ બે સરોવરમાંથી નળને મારગે ઘણું કરીને દરેક ઘરમાં પાણી આપેલું છે.

આ શેહેરના બે ભાગ છે, કોટ અને બહારકોટ, ઘણું કરીને સરકારી આફીસો, મોટા મોટા વેપારીઓની દુકાનો, અને જોવા લાયક મોટાં મોટાં પથરનાં મકાનો કોટમાંજ છે. ટાઉનહાલ (પૂરાલય) આગળ અર્ધચંદ્રાકારની અને એકધારી પથરની મોટી મોટી ઇમારતો ગોળાકારમાં આવી રહેલી છે, તે જોવા લાયક છે, એ શિવાય હાલમાં બીજાં ઘણાં સુશોભીત પથરનાં મકાનો બંધાય છે, ત્યાં આગળ ઉભા રહી જોઇએ, તો જાણે વિલાયતમાંજ ઉભા છીએ એવું લાગે છે. આ શેહેરમાં સૂતરાઉ કાપડ વણવાના ઘણા સંચા ચાલે છે.

મુંબઇ ઇલાકાનો ગવરનર અહીં રહે છે, ઇનસાફની મોટી કોરટો પણ અહીંજ છે.

મુંબઇ બેટ પહેલાં પોર્તુગીઝ લોકોના હાથમાં હતો. પણ જયારે ઇંગ્લાંડનો બીજો ચાર્લ્સ રાજા ઇ, સ, ૧૬૬૧ માં પોર્તુગાલના રાજાની કન્યા કેથેરાઇનને પરણ્યો, ત્યારે તેને પહેરામણીમાં આ બેટ મળ્યો હતો. હાલ મુંબઇમાં ૬૪૪૪૦૫ માણસની વસ્તી છે. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને પારસી, ભાટીયા, અને ખોજા, પૈસાદાર અને સફરી વેપારીછે.

મુંબઇમાં નીચે લખેલી જગ્યાઓ જોવા લાયક છે.

કોટમાં—ટાઉનહાલ, (પૂરાલય) એલફિસ્ટન સર્કલ, ગોદી, ટંકશાળ, કોલાબાની દીવાદાંડી, અને આબઝર વેટરી, (વેદશાળા) યુનીવરસિટીહોલ, રાજાબાઇ ટાવર.

બાહારકોટમાં—ક્રાફર્ડ મારકેટ, રાણીનો બાગ, સંગ્રહસ્થાન, (મ્યુઝીયમ) એલફિસ્ટન કોલેજ, (પાઠશાળા)

મદ્રાસ ઇલાકાનું મુખ્ય શેહેર—મદ્રાસ, એ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં કારોમાંડલ કિનારા ઉપર મોટું બંદર છે. ઇ૦ સ૦ ૧૬૩૯ માં અંગ્રેજ લોકોએ ફોર્ટસેંટજયોર્જ બાંધેલો તેની આસપાસ વસ્તી વધીને એ શેહેર બનેલું છે. એમાં ૪૦૦૦૦૦ ચાર લાખ માણસની વસ્તી છે.

બંગાળા ઇલાકાનું મુખ્ય શેહેર—કલકત્તા, એ આખા હિંદુસ્તાનની રાજધાની, હુગલી નદી ઉપર, અહીં ગવર્નર જનરલ રહે છે, એને વાઇસિરાય કે રાજ પ્રતિનિધી કહેછે. ગવર્નર જનરલના હાથ નીચે બીજા ઇલાકાના ગવર્નરો છે. ગોરા લોકનું શેહેર અને કાળા લોકનું શેહેર એવા આ શેહેરના બે ભાગ છે. ગોરા લોકના શેહેરમાં ઘરો શોભાયમાન, અને રસ્તા પહોળા છે, પણ કાળા લોકના શેહેરમાં આશરે ૫૦૦૦૦૦ (પાંચ લાખ) માણસની વસ્તી છે.

આગ્રા ઇલાકાનું મુખ્ય શેહેર—આગ્રા, એ અકબર બાદશાહની રાજધાની જમના નદીને કિનારે છે. તે ચાર મૈલ લાંબું અને તેમાં એક લાખ માણસની વસ્તી છે. એ શેહેરમાં મોટી મોટી ઇમારતોનાં જુનાં ખંડેર ઘણાં છે, પણ ઘણી મોટી સુંદર અને જોવા લાયક ઇમારત તાજમેહેલ છે. તે શાહાજહાં બાદશાહે પોતાની રાણી નુર-

જહાન (દુનિયાના પ્રકાશ) ની યાદગીરી રાખવા માટે ઈ૦ સ૦ ૧૬૪૦ માં બંધાવ્યો હતો. આખી પૃથ્વી ઉપર એના જેવી એકે ઇમારત નથી.

એ તાજમેહેલ બાંધવાનું કામ (૨૨) વરસ સુધી ચાલ્યું હતું, તેમાં વીશ હજાર માણસ કામે લગાડયાં હતાં. તે બાંધવાનો ખરચ આશરે ચાર કરોડ રૂપીઆ થયો હતો.

એ શિવાય અકબર બાદશાહનો મેહેલ, અકબરની કબર, અકબરની મશીદ, અને ઔરંગજેબની મશીદ, એ જોવા લાયક છે.

પંજાબ ઇલાકાનું મુખ્ય શેહેર—લાહોર, એ રવી નદીને કાંડે છે. એમાં પંજાબ ઇલાકાનો લેફટેનેન્ટ ગવર્નર રહે છે. આ શેહેરમાં, દેહેરાં મશીદો ને દેવળો વગેરે ઘણી સારી ઇમારતો છે, સને ૧૮૪૯ માં આ શેહેર અંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવ્યું. આ શેહેરમાં અકબર બાદશાહનો બંધાવેલો મુગલાઇ મેહેલ જોવા લાયક છે.

મધ્ય પ્રાંત એનું મુખ્ય શેહેર—નાગપુર, આ શેહેર, માં રેશમી કોરનાં ધોતીઆં, પાઘડીઓ, સાડીઓ, કીનખાપ અને છીંટ વગેરે કાપડ ઘણું થાય છે. અહીંનો રાજા વારસ વગર મરી ગયો તેથી સને ૧૮૫૩ માં આ પ્રાંત અંગ્રેજી રાજ્યમાં જોડી નાખ્યો.

હિંદુસ્તાનની મુખ્ય નદીઓ ઉપરના શેહેર.

સિંધુ અથવા અટક નદી ઉપર	પેશાવર, અટક, હૈદરાબાદ ને ઠઠ્ઠા, કરાંચી, લારખાના, સક્કર, બક્કર, મીથુનકોટ, દેરાઇસ્માલખા, કાલાબાગ........................ ૧

ઝેલમ ઉપર—કાશ્મીર અથવા શ્રીનગર............... ૨

રવી ઉપર—લાહોર.................................. ૩

બીઆસ—જલંદર.................................... ૪

ચીનાબ ઉપર—મુલતાન.............................. ૫

સતલજ—લુધીઆના, અલીપાલ.......................... ૬

બ્રહ્મપુત્ર ઉપર—જમાલપુર, ગોવળપારા, વિશ્વનાથ, દરંગ ૭

ગંગા ઉપર—હરિદ્વાર, કાનપુર, મીરજાપુર, અને કાશી. ૮

ભાગીરથી ઉપર— પટણા, મોંગીર, ભાગલપુર, અને મુર્શીદાબાદ ૯

હુગલી ઉપર—કલકત્તા, શ્રીરામપૂર ૧૦

જમના ઉપર—દીલ્હી, આગ્રા, ગોકુળ અને મથુરાં—૧૧

ચંબલ ઉપર—ધોળપુર અને કોટા ૧૨

ગોગ્રા—ઔંદ, (અયોધ્યા)........................... ૧૩

શોણ—દીનાપુર. બક્ષર રાજગડ..................... ૧૪

ગોમતી—લખનોર, ફૈજાબાદ......................... ૧૫

સાબરમતી ઉપર—અમદાવાદ.................... ૧૬
નર્મદા ઉપર—ભરૂચ, મંડળેશ્વર અને જબલપુર.... ૧૭
તાપી ઉપર—સુરત, રાંદેર અને બ્રહાનપુર......... ૧૮
મહી ઉપર—ખંભાત અને લુણાવાડા................ ૧૯
મહાનદી ઉપર—કટક અને સંબલપુર ૨૦
ગોદાવરી ઉપર—નાશક, ઔરંગાબાદ અને રાજમંદ્રી ૨૧
કૃષ્ણા ઉપર—મછલીપટ્ટણ, ગંતુર..................... ૨૨
તુંગભદ્રા—કર્નુલ, હમસાગટ ૨૩
કાવેરી ઉપર—શ્રીરંગપટ્ટણ, ત્રીચીનાપોલી; અને તંજાવર ૨૪

હિંદુસ્તાનનાં મુખ્ય બંદર—પૂર્વમાં કલકત્તા હુગળી નદી ઉપર કારોમાંડલ કિનારા ઉપર—ગંજામ, વિશાગાપટ્ટણ, મછલીપટ્ટણ, મદ્રાસ, પોંદીચરી કડલુર, નીગાપટ્ટણ અને તુતીકોરીન,

મલબાર કિનારા ઉપર—મુંબઈ, રત્નાગીરી, ગોવા, મંગલોર કાનાનોર, ટાલીચરી, કાલીકટ, અને કોચીન (એમાં મોટાં મોટાં વહાણો બંધાયછે.)

ગુજરાતનાં મુખ્ય બંદર—ખંભાત, ભરૂચ, સુરત વલસાડ અને દમણ.

કાઠીઆવાડનાં મુખ્ય બંદર—ધોલેરા, ભાવનગર, ઘોઘા, જાફરાબાદ, વેરાવળ માંગરોળ અને પોરબંદર.

કછમાં—માંડવી બંદર કછના અખાત ઉપર.

સિંધમાં—કરાંચી બંદર આરબી સમુદ્ર ઉપર.

હિંદુસ્તાનમા બનાવટ અને પાકને માટે પંકાયલાં શેહેર

કાશ્મીરમાં—સૌથી સરસ શાલો બને છે.
શિરોઇમાં—તરવાર.
પાટણમાં—પટોળાં, સુડી, ને માટીના ભોટવા.
માંગરોળમાં—સોપારી
માળવામાં—અફીણ.
પૈઠણમાં—પાઘડીઓ.

મલબારમાં—લાકડાં, મરી તથા નાળીએર.
નાશક—જળપાત્ર.
કાશીમાં—લોટાને પીતાંબર
જેપુરમાં—ચિત્ર.

નાગપુરમાં—રેશમી કોરનાં ધોતીઆં.
ઢાકામાં—સૌથી સરસ મલમલ થતું.
મછલીપટ્ટણ——મલમલ, છીંટ.
બુંદેલખંડ, ઓરીસા ને ગોવલકોંડામાં — હિરા.
મથુરામાં—પેંડા.
અમદાવાદમાં—મશરૂ.
સુરતમાં—બરફી.
ખંભાતમાં—અકીકના પથરા
કપડવંજમાં—કાચ ને સાબુ

દ્વિ નામી એટલે જેનાં બે નામ હોય તેવાં પ્રાંત, શેહેર, નદીઓ, બેટ અને પર્વત.

માળવા—જાંબુદ્વીપ.
કાઠીઆવાડ—સોરઠ.
ઓઢીઆ—ઓરીસા,
અમદાવાદ—રાજનગર

આગ્રા—અકબરાબાદ.
ગંગા—ભાગીરથી.
જમના—યમુના.
સિંધ—અટક

કાશી—બનારસ, વણારશી.	બ્રહ્મપુત્ર—રાંપુ.
પ્રયાગ—અલાહબાદ.	નર્મદા—રેવા.
દિલ્લી—હસ્તિનાપુર.	ઘોગ્રા—શરયુ.
દૌલતાબાદ—દેવગઢ.	લંકા—સિંહલદ્વીપ.
જગન્નાથ—પુરી.	સંહ્યાદ્રી—પશ્ચિમઘાટ.

હિંદુસ્તાનનાં મુખ્ય તીર્થ અને પવિત્ર નદીઓના ચારે દિશાનાં મુખ્ય તીર્થ

ઉત્તરમાં—બદ્રીનાથ.
પૂર્વમાં—જંગન્નાથ, દરિઆ કિનારે.
દક્ષિણમાં—શ્વેતબીંદુ રામેશ્વર,
પશ્ચિમમાં—દ્વારિકા.

મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં આવેલાં તીર્થ.

ગયાજી (ત્યાં પિતાનું શ્રાદ્ધ થાયછે;) કાશી, પ્રયાગ, ગોકુળ, મથુરાં, હરિદ્વાર, અને શ્રીનાથજીબાવા (મેવાડમાં.)

ગુજરાતની ઉત્તરે આરાસુરના પર્વતમાં અંબાજી ચુવાળમાં બહુચરાજી.

સીધપૂર આગળ—સરસ્વતી નદી, એને કુમારીકા ક્ષેત્ર કહેછે. ત્યાં માતાનું શ્રાદ્ધ થાય છે.

પંચમહાલમાં પાવાગઢ ઉપર કાલિકા. એ શિવાય શામળાજી, ડાકોરમાં રણછોડજી. ચાંદોદ અને કન્યાળી

દક્ષિણમાં—નાશક, ત્રંબક અને પંઢરપુર.

શ્રાવક (જૈન) લોકનાં તીર્થ.

કાઠીઆવાડમાં પાલીટાણા—ગિરનાર.

અને ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુ પર્વત.

પવિત્ર નદીઓ અને તેઓનોમહીમા.

તાપી નર્મદા, (રેવા) જમના, અને ગંગા એ ચાર નદીઓ પવિત્ર ગણાય છે. તેઓનો મહિમા નીચે પ્રમાણે.

તાપી—સ્મરણે એટલે તાપીને સંભારીએ તો પવિત્ર થવાય.

રેવા—દર્શને એટલે જોવાથી

જમના—પાને એટલે તેનું પાણી પીવાથી.

ગંગા—સ્નાને એટલે તેમાં નહાવાથી પાપ જાયછે.

સુખકારક હવાવાળી જગ્યાઓ.

મરીની—પંજાબ ઇલાકામાં જલમ નદીની પાસે

દારજીલીંગ—સીકીમની પાસે.

સીમલા—સતલજ નદીની પાસે

આબુ પર્વત—ગુજરાતની ઉત્તરમાં.

મહાબળેશ્વર—સંહ્યાદ્રિ ઉપર સતારાની પાસે.

નીલગિરી--જ્યાં પૂર્વઘાટને પશ્ચિમઘાટ મળેછે ત્યાં

મુખ્ય ગુફાઓ—હિંદુલોકના શિલ્પ શાસ્ત્રની અને કોતર કામની ખરી ખુબી તો પર્વતમાંથી કોતરી કાહાડેલી ગુફાઓમાં રહેલીછે. તેવી ગુફાઓ ઘણું. કરીને પશ્ચિમ અને દક્ષિણ હીંદુસ્થાનમાં છે.

ઈલોરા અથવા વેલુર, એ ઘારીપુરી(એલીફંટા,)કારલી શીવનેરી, અને કનેરીમાં એવી ગુફાઓ છે. તેબૌદ્ધ ધર્મના

લોકોએ કરેલી જણાય છે. ઉપર કહેલી ગુફાઓમાં ઇલોરા અથવા વેલુરની ગુફા ઉપર દૌલતાબાદથી એકમૈલને અંતરે છે. ત સર્વથી શ્રેષ્ટ છે, એ ગુફા જોવાથી કપતાન સીલીના મનપર કેવી અસર થઇ હતી.

હિંદુસ્તાનમાં હાલચાર પ્રકારનાં રાજ્ય છે.

૧ અંગ્રેજ સરકારનું ખાલસા
૨ દેશી રાજ્ય અંગ્રેજ સરકારને ખંડણી આપનાર
૩ દેશી રાજ્ય સ્વતંત્ર(ખંડણી ન આપનાર.)
૪ પરદેશી રાજ્ય સ્વતંત્ર.

ખંડણી આપનારાં દેશી રાજ્ય.

ઉત્તર હીંદુસ્તાનમાં—કાશમીર અને સિકિમ.

મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં ખંડણી આપનાર રજપુત સંસ્થાન(રજપુત હિંદુ છે.

૧ ઉદેપુર (અથવા મેવાડ.)	અલવાડ
૨ જોધપુર (મારવાડ)	૧૦ શિરોઇ
૩ જેપુર.	૧૧ ડુંગરપુર
૪ બુંદી.	૧૨ વાંસવાડા,
૫ કોટા.	૧૩ પ્રતાપગઢ,
૬ કીશનગડ.	૧૪ જેસલમીર,
૭ કીરોલી,	૧૫ કાઠીઆવાડ,
૮ બીકાંનેર,	૧૬ કચ્છ.

મુસલમાની રાજ્ય

ભાવલપૂર—એમાં નવાબનું રાજ્ય છે,
ભોપાલ—એમાં ભોપાલ બેગમનું રાજ્ય છે.

મરેઠા લોકનાં રાજ્ય.

૧ સિંધીઆ સરકારનું રાજ્ય ગ્વાલીઅર રાજધાની.
૨ હોલકરનું રાજ્ય ઇંદોર રાજધાની.
૩ ગાયકવાડનું રાજ્ય વડોદરા રાજધાની,

જાટ લોકનાં રાજ્ય.

૧ ભરતપુર. } આગ્રા પ્રાંતની પશ્ચિમે.
૨ ધોલપુર. }

દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય ખંડણી આપનાર રાજ્ય.

૧ નિઝામનું રાજ્ય (મુસલમાનનું રાજ્ય.) હિંદુ રાજ્ય.
૨ કોલાપુર.
૩ સાંવતવાડી.
૪ મ્હૈસુરનું રાજ્ય.
૫ ત્રાવણકોરનું રાજ્ય,
૬ કોચીનનું રાજ્ય.

દેશીસ્વતંત્ર રાજ્ય.

૧ નેપાલ. } ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં.
૨ ભૂતાન. }

પરદેશી સ્વતંત્ર રાજ્ય.

પોર્ટુગાલ દેશના પોર્ટુગીઝ એટલે ફીરંગી લોકનું રાજ્ય.

૧ ગોવા મલબાર કિનારા ઉપર, એ રાજધાનીનું શેહેર

દમણ, મુંબઇની ઉત્તરમાં

દીવ કાઠીઆવાડની દક્ષિણમાં.

ફ્રાન્સ દેશના ફ્રેન્ચ અથવા ફ્રાનસિસ લોકનું રાજ્ય.

૧ પોંદીચરી | મદ્રાસની દક્ષિણે એમાં પોંદીચરી એ
૨ કેરીકલ, | રાજધાનીનું શેહેર.

૩ યાનાન—ગોદાવરીના મુખ આગળ.

૪ માહી— મલબાર કિનારા ઉપર.

૫ ચંદ્રનગર—કલકત્તાની ઉત્તરે.

હિંદુસ્તાનના જૂદા જૂદા પ્રાંતો અને સંસ્થાનો અને તેનાં મુખ્ય શેહેર.

પ્રાંતો અને સંસ્થાન	શેહેર
૧ મુંબઇ ઇલાકો....	મુંબાઇ, અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત, ભરૂચ.
૨ મદ્રાસઇલાકો.......... ૩ મ્હેસૂર અને કુર્ગનાં સંસ્થાનો	મદ્રાસ, મચ્છલીપટ્ટણ, રાજમંદરી, ત્રીચીનાપોલી, કાંજેવરમ અર્કાટ
૪ વરાડસહિત હૈદરાબાદ સંસ્થાન···	હૈદરાબાદ, દોલતાબાદ, ઔરંગાબાદ, જાલના, બેદર.
૫ મધ્યપ્રાંતો.................	નાગપુર, કામ્પટી, સાગર, જબલપુર, રાયપુર, ચંદા, બરાનપુર.

૬ મધ્યહિંદ એજન્સીનાં સંસ્થાનો...ગ્વાલિયર, ઈંદોર, ભો-
પાલ, બુંદેલખંડ અને રેવા.

૭ રજપૂતસંસ્થાનો............મેવાડઅથવાઉદેપુર ,મારવાડ
અથવાજોધપુર, જેપુર, બુંદી. વિકાનેર, કોટા, કિરોલી,
કિશનગઢ, જસલમેર અલવડ, શિરોહી, ડુંગરપુર,
વાંસવાડા, પ્રતાપગઢ, ઝાલાવાડ, ભરતપુર, ધોળપુર,
ટોંક.

૮ પંજાબપ્રાંત................લાહોર, અમૃતસર, મુલ્તાન,
જાલંધર, અંબાલા, ફીરોજપુર, લુદીયાણા, કાશ્મીર,

૯ વાયવ્યપ્રાંતો.........દિલ્હી, મથુરાં, આગ્રા, કાલ્પી, ઇટાવા
અલાહબાદ, અનુપ, ફત્તેહગઢ, કાનપુર, મીરજાપુર,
કાશી, ગાજીપુર.

૧૦ અયોધ્યાપ્રાંત...........લખનૌ ફૈજાબાદ, અયોધ્યા,
રાયબરેલી.

૧૧ બંગાળાઇલાકો.........કલકત્તા, ઢાકા, મૂર્શીદાબાદ,
પાટણા, કટક, જગન્નાથ.

૧૨ આસામ,...............ગૌહત્તી.

૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી રાજ્યો......ખટમંડુ, ટયાસિટયુડન,
સિક્કિમ.

૧૪ પોર્ટુગાલ તથા ફ્રેન્ચલોકનાં સંસ્થાન...દમણ ગોવા
દીવ ચંદ્રનગર, યાનાન, પાંદીશરી, કારીકલ, માહી

સિંહલદ્વીપ અથવા લંકા.

આ બેટનો કેટલોક ભાગ વલંદા અને ફ્રેન્ચ લોકને તાબે હતો પણ, સને ૧૮૧૫ થી આખો બેટ આપણી માહારાણી વિક્ટોરીઆને તાબે છે.

મુખ્ય શેહેર કોલંબો એ રાજધાનીનું શેહેર પશ્ચિમ કાંઠા ઉપર એમાં ગવર્નર રહેછે.

કાંડી એ અસલની રાજધાની મધ્ય ભાગમાં છે

મુખ્ય બંદર—કોલંબો એમાં ૯૭ ફીટ ઊંચી દીવાદાંડી છે. પાઈન્ટડીગાલ, એમાં યુરોપ, મુંબઇ, કલકત્તા, ચીન આસ્ટ્રેલિઆની આગબોટો અને ઘણાં વાહાણો એકઠાં થાયછે.

પૂર્વમાં ત્રિંકોમાલીનું બંદર એવું મોટું છે કે તેમાં બધું અંગ્રજી નૌકાસૈન્ય સમાય. વાયવ્ય કોણમાં એરીપો બંદરછે તે મોતી કાઢવાની જગ્યાઓમાં મુખ્યછે.

મુખ્ય નદીઓ—મહાવીલ્લીગંગા, કાવાનીગંગા અને કાલુગંગા

હિંદુસ્તાનની રાજધાની કલકત્તાછે પરંતુ ગવર્નર જનરલ વરસમાં કોઇ કોઇ વાર ફરવાજાયછે અને ઉનાળામાં પંજાબમાં સિમલાનામે જગોમાં રહેછે અથવા હિમાલયમધ્યે બીજી કોઇ જગોમાં ઘણાં કરીને રહેછે.

ગવર્નર જનરલના હાથ નીચે મુંબાઇ અને મદ્રાસ ઇલાકાના ગવર્નરો, પંજાબ, વાયવ્યપ્રાંતો, તથા બંગાળાના લેફ્ટેનેન્ટ (એટલે મદદગાર) ગવર્નરો, મ્હેસૂર, મધ્યપ્રાંતો, અયોધ્યા, આસામ અને બ્રિટિશબ્રહ્મ દેશના મુખ્ય કમિશનરો, હૈદરાબાદ, મધ્યહિંદુસ્તાન એજન્સિ, રજપુતાના, નેપાળ, ભરતખંડ માંહેલાં બીજાં સંસ્થાનોનાં અને ભરતખંડની સીમાની બહારનાં ઘણાં રાજ્યો, જેવાંકે આફ્રિકામાંના ઝાંઝિબાર, અરબસ્તાનમાંના મસ્કત, ઇરાન, બલૂચિસ્તાન, અફ્ગાનિસ્તાન, તાતાર, તિબેટ, બ્રહ્મદેશ, શિઆમ, વગેરેના રેસિડંટ કે પોલિટિકલ એજંટો છે. લંકાબેટ બાદકરતાં ભરતખંડની આસપાસના બીજા બેટ ઉપર પણ ગવર્નર જનરલની સત્તા પહોંચે છે.

એશિઆખંડમાં નીચે કહેલા દેશોમાં મહારાણી વિકટોરીઆનું રાજ્ય છે.

હિંદુસ્તાનનો મોટો ભાગ બ્રહ્મ દેશમાંથી, આસામ, આરાકાન પેગુ, મારટાબાન, અને ટેવ્હાય વગેરે પ્રાંતો મલાયા દ્વિપકલ્પનો થોડો ભાગ સિંહલદ્વીપ (લંકા) લક્ષદ્વીપ, માલદીવ, એ વગેરે હિંદુસ્તાનની દક્ષિણના બેટો આંદામન અને નીકોબાર એ બંગાળાના ઉપસાગરમાંના બેટ, મલાયાની પશ્ચિમનો પીનાંગ અને મલાયાની દક્ષિણ

નો સીંગાપોર બેટ, ચીન દેશની દક્ષિણમાં કંતાન નદીના મુખ આગળનો હાંગકાંગ બેટ અને અરબસ્તાનની દક્ષિણમાં આવેલો એડનનો મજબુત કિલ્લો આપણી મહારાણીને તાબેછે.

મુંબઈ વડોદરા અને મધ્ય હિંદુસ્તાન

રેલવેનાં સ્ટેશન

મુંબઇથી સુરત,

કોલાબા, ચર્ચગેટ, મરીનલાઇન, ચરનીરોડ, ગ્રાંટ-રોડ, માહાલક્ષ્મી, પરેલ, દાદર, માહીમ, વાંદરા, અંદેરી, ગોરગામ, બરોલી, ભાઇંડર વસાઈ, વેરાર, સોપાલા, પાલધર, બોઈસર, વાનગામ દેહેણું, ગોલવડ, વેવજી સંજાણ, બીલાર, દમણ, ઉદવાડા, પારડી, વલસાડ ડુંગરી બીલીમોરા, અમલસાર, નવસારી, મરોલી, સચીન, સુરત,

સુરતથી અમદાવાદ સુધીનાં સ્ટેશનો.

સુરત, અમરોલી, સાયન, કીમ, પાનોલી, અંકલેસ્વર ભરૂચ, ચમારગામ, પાલેજ, મીઆંગામ, ઇટોલા, વડોદરા, બાજવા, વાસદ, નાવલી, આણંદ, બોરીઆવી, નડીયાદ, મેમદાવાદ, બારેજડી, અમદાવાદ.

અમદાવાદથી વઢવાન.

સાબરમતી, આંબલીરોડ, સાણુંદ, ચારોલી, જખવાડા, વીરમગામ, સાબલી, લીલાપોર, લકતર, વઢવાણ, .

મીઆંગામથી ચાંદોદ જવાની લાઈન

મીઆગામ, કારવાન, મનદલા. ડભોઇ, તેલતલાવ, ચાંદોદ

આંણદથી ડાકોર અને ગોધરા જવાની લાઈન

આણુંદ, ભાલજ, ઉમરેઠ, ડાકોર, ઠાશરા, પાલી, ગોધર'

વીરમગામથી ખારાગોડા જવાની લાઈન.

વીરમગાંમ, જુંડ. પાટડી, ખારાગોડા.

અમદાવાદથી દીલ્હીસુધીની લાઈનનાં મુખ્ય સ્ટેશન.

સાબરમતી, ખોડીઆર, કલોલ, ડાંગરવાડા, જગુદન, મેહસાના, ઉંજા, સીધપુર, છાપી, પાલનપુર, આબુ, એરીનપુરા, બીવર, અજમેર, નસીરાબાદ, જેપુર, ભરતપુર, આગ્રા, દીલ્લી.

સમાપ્ત.

સૂચના.

આ ચોપડી નીચે લખેલે ઠેકાણે રોકડી કીમતે મળશે.

દેશ વરના ઘરાકોએ ટપાલ ખરચનો એક આનો વધારે મોકલવો.

મુંબઈમા—કાલકાદેવીના રસ્તા ઉપર મી૦ દામોદર દાસ ઇશ્વરદાસની દુકાનેથી.

શેઠ શેરયાદજી હોરમશજીની દુકાનેથી મળશે.

ધોબીતળાવ—મી૦ એરચશાહ કરાણીનીદુકાનેથી.

કોટમાં—જાહાંગીર. બેજનજી કરાણીની દુકાનેથી.

તથા માદનની દુકાનેથી.